

UDK 902
ISSN 1330-0644
VOL. 18./2001.
ZAGREB, 2001.

Prilozi

Instituta za arheologiju u Zagrebu

Pril. Inst. arheol. Zagrebu 18./2001.
Str./Pages 1-292, Zagreb, 2001.

Časopis koji je prethodio

Prilozi 1., 1983., Prilozi 2., 1985., 3.-4., 1986.-1987., 5.-6., 1988.-1989., 7., 1990.,
8. 1991., Pril. Inst. arheol. Zagrebu 9., 1992., 10., 1993., 11.-12./1994.-1995.,
13.-14./1996.-1997., 15.-16./1998.-1999., 17./2000.

Nakladnik/ Publisher

INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU/
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

Adresa uredništva/ Adress of the editor's office

Institut za arheologiju/Institute of archaeology
HR - 10000 Zagreb, Ulica grada Vukovara 68
Telefon/phone/fax ++385/01/615 02 50
e-mail: institut-za-arheologiju@IARH.tel.hr

Glavni i odgovorni urednik/ Editor in chief

Željko TOMIČIĆ (Zagreb)

Redakcijski odbor/ Editorial committee

Dunja GLOGOVIĆ (Zagreb), Timotej KNIFIC (Ljubljana, SLO), Remza KOŠČEVIĆ
(Zagreb), Laszlo KÓVACS (Budapest, HUN), Kornelija MINICHREITER (Zagreb),
Mladen RADIĆ (Osijek), Željko RAPANIĆ. (Split) Aleksandar RUTTKAY (Nitra,
SK), Ivancica SCHRUNK (Minneapolis, USA), Željko TOMIČIĆ (Zagreb).

Prijevod na engleski/ English translation

Nikolina MATETIĆ PELIKAN

Prijevod na njemački/ German translation

Nikolina MATETIĆ PELIKAN

Lektura/ Language editor

Marijan RIČKOVIĆ (hrvatski)
Ulrike STEINBACH (njemački)
Kenneth MAYER (engleski)

Dizajn/ Design

Roko BOLANČA

Korektura/ Proofreaders

Krešimir KVOČIĆ

Računalni slog/ Layout

Ranko PERŠIĆ, Zagreb

Tisak/ Printed by

Tiskara PETRAVIĆ, d.o.o., Vladimira Nazora 12, 10434 Strmec

Naklada/ Circulation

600 primjeraka / 600 examples

Sekundarne publikacije/ Indexed in

GERMANIA Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen
Archaeologischen Instituts, Verlag Philipp von Zabern, Mainz.

Izdavanje časopisa novčano podupire

MINISTARSTVO ZNANOSTI I TEHNOLOGIJE REPUBLIKE HRVATSKE
HR - 10000 Zagreb, Strossmayerov trg 4

Sadržaj

Izvorni znanstveni radovi

- 5 KORNELIJA MINICHREITER
Tipološka klasifikacija keramike rane starčevačke kulture iz stambene zemunice 10 u Zadubravlju
- 21 DUNJA GLOGOVIĆ, SLOBODAN MIKO
Nekoliko brončanodobnih nalaza iz okolice Torčeca pokraj Koprivnice i njihova spektrometrijska analiza
- 33 DARIA LOŽNJAK
Nalazišta brončanoga doba na vinkovačkom području
- 63 SAŠA KOVAČEVIĆ
Istraživanja prapovijesnog lokaliteta u Novoj Bukovici na položaju Sjenjak - povijest i novi rezultati
- 79 RENATA ŠOŠTARIĆ
Karbonizirani biljni ostaci iz prapovijesnog lokaliteta u Novoj Bukovici na položaju Sjenjak
- 83 NIVES MAJNARIĆ PANDŽIĆ
Grobnica ratnika Lt 12 iz srednjolatskog groblja u Zvonimirovu kod Suhopolja u Virovitičko-podravskoj županiji
- 103 MARKO DIZDAR
Nalazišta latenske kulture na vinkovačkom području
- 135 REMZA KOŠČEVIĆ
Sitni metalni predmeti iz Siscije
- 143 REMZA KOŠČEVIĆ
Daljnja opažanja o olovnim privjescima
- 157 VLASTA BEGOVIĆ, IVANČICA SCHRUNK
Preobrazbe rimskih vila na istočnom Jadranu u kasnoj antici i ranom srednjem vijeku
- 173 ŽELJKO TOMIČIĆ
...Sclavorum regionem, quae Zellia appellatur... Pavla Đakona
Povijesna (renesansna) kartografija - novi izvor poznavanja hrvatskog ranog srednjovjekovlja
- 189 TAJANA SEKELJ IVANČAN
Neki arheološki primjeri zaposjedanja ruševina antičkih urbanih cjelina u sjevernoj Hrvatskoj tijekom srednjeg vijeka
- 213 TATJANA TKALČEĆ
Gotske keramičke čaše iz Glogovnice i Ivanca Križevačkog kraj Križevaca i Gudovca kraj Bjelovara

Contents/Inhaltsverzeichnis

Original scientific papers

- KORNELIJA MINICHREITER
Typological classification of pottery of the early Starčevo culture from the pit-dwelling 10 in Zadubravlje
- DUNJA GLOGOVIĆ, SLOBODAN MIKO
A couple of Bronze Age finds from the surroundings of Torčec near Koprivnica and their spectrometric analysis
- DARIA LOŽNJAK
Bronze Age sites in the Vinkovci region
- SAŠA KOVAČEVIĆ
Investigation of the prehistoric locality in Nova Bukovica on the site Sjenjak - History and new results
- RENATA ŠOŠTARIĆ
Carbonized plant remains of the prehistoric locality in Nova Bukovica on the site Sjenjak
- NIVES MAJNARIĆ PANDŽIĆ
Warrior's grave Lt12 from Middle La Tène II grave site in Zvonimirovo near Suhopolje in the County of Virovitica-Podravina
- MARKO DIZDAR
La Tène culture sites in the Vinkovci area
- REMZA KOŠČEVIĆ
Small metal artifacts from Siscia
- REMZA KOŠČEVIĆ
Further observations on lead pendants
- VLASTA BEGOVIĆ, IVANČICA SCHRUNK
Transformations of Roman villas on the eastern Adriatic coast in late classical antiquity and the early Middle Ages
- ŽELJKO TOMIČIĆ
... Sclavorum regionem, quae Zellia appellatur ... von Paulus Diaconus
Historische (Renaissance-) Kartographie die neue Forschungsquelle für das Frühmittelalter in Kroatien
- TAJANA SEKELJ IVANČAN
Manche archäologische Beispiele für die Besiedlung der Ruinen antiker Stadtanlagen in Nordkroatien im Mittelalter
- TATJANA TKALČEĆ
Gotische Keramikgefäße aus Glogovnica und Ivanec Križevački bei Križevci und Gudovac bei Bjelovar

Pregledni radovi

- 235   MARIIA BUZOV
Podni mozaici sustava Eufrazijeve bazilike
- 253   ŽELJKO TOMIČIĆ, TATJANA TKALČEC,
MARKO DIZDAR, DARIA LOŽNJAK
Veliki Gradiš, Veliko Gradišće - plemićki grad Vrbovec
kraj Huma na Sutli (Stanje istraživanja 2001. godine)
- 275   DARIA LOŽNJAK, TATJANA TKALČEC,
Suhopolje - Lajkovina rezultati sustavnog terenskog
pregleda kasnobrončanodobnoga naselja

Prikazi

- 285   DUNJA GLOGOVIĆ
TRANS EUROPAM, Festschrift für Margareta Primas,
Beiträge zur Bronze- und Eisenzeit zwischen Atlantik
und Altai. Antiquitas, Reihe 3, Abhandlungen zur Vor-
und Frühgeschichte, zur Klassischen und Provinzial-Rö-
mischen Archäologie und zur Geschichte des Altertums,
Bd. 34, Bonn, 1995., 288 str. sa sl.
- 289   DARIA LOŽNJAK, TATJANA TKALČEC
Kratice

Review

- MARIIA BUZOV
Bodenmosaikern des Systems des Eufrazios-Basilika
- ŽELJKO TOMIČIĆ, TATJANA TKALČEC,
MARKO DIZDAR, DARIA LOŽNJAK
*Veliki Gradiš, Veliko Gradišće - feudal town of Vrbovec near Hum
na Sutli (as of 2001)*
- DARIA LOŽNJAK, TATJANA TKALČEC,
Suhopolje - Lajkovina
Results of systematic survey of the Old Bronze Age settlement

- DARIA LOŽNJAK, TATJANA TKALČEC
Abbreviations / Abkürzungen

Veliki Gradiš, Veliko Gradišće - plemićki grad Vrbovec kraj Huma na Sutli (Stanje istraživanja 2001. godine)

Veliki Gradiš, Veliko Gradišće - feudal town of Vrbovec near Hum na Sutli (as of 2001)

Pregledni članak

Srednjovjekovna arheologija

Review

Mediaeval archaeology

UDK/UDC 904(497.5)“12/14”

Primljeno/Received: 30. 05. 2001.

Prihvaćeno/Accepted: 21. 06. 2001.

Prof. dr. sc. ŽELJKO TOMIČIĆ

TATJANA TKALČEC

Mr. sc. MARKO DIZDAR

DARIA LOŽNJAK

Institut za arheologiju

Ulica grada Vukovara 68

HR - 10000 Zagreb

Tijekom svibnja 2001. stručna ekipa Instituta za arheologiju započela je, nakon prethodnih zaštitnih pokusnih zahvata obavljenih godine 1987. i 1994., sustavna arheološka istraživanja srednjovjekovnog plemićkog grada Vrbovca, poznatog temeljem povijesnih vrela u razdoblju od 1267. do 1497. godine. Arheološkim istraživanjem obuhvaćen je sjeveroistočni segment bedema poligonalnog tlorisa srednjovjekovnog, vjerojatno višekatnog donjona kao i dio interijera iza obrambenoga zidnog plašta. Unutar tlocrta prepoznata je veća četverokutna dvorana s ostacima urušavanja drvene konstrukcije stropa, odnosno jezgrom peći s in situ očuvanim pećnjacima.

Ključne riječi: srednji vijek, plemićki grad, burg, donjon, profana arhitektura, gotika, keramika, pećnjaci, Hrvatska

Key words: Middle Ages, feudal town, castle, donjon, profane architecture, Gothic style, pottery, tiles, Croatia

Prihvatimo li sažetu misao francuskog povjesničara Le Goffa: "Srednji vijek je za nas jedna sjajna zbirka kamena: katedrale i utvrde" (LE GOFF, 1974., 251.) i primijenimo li je, u našem slučaju, na zapadni dio srednjovjekovne Slavonije, točnije na područje Hrvatskog zagorja, onda se u tom gorovitom i šumovitom prirodnom habitatu, u procesu europske petrifikacije prostora (ANDRIĆ, 1992., 123.), u stoljećima romanike i gotike, doista oblikovala osebujna kamena zbirka plemićkih tvrdih gradova - burgova, odnosno posebnih zagorskih crkava (VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA, 1993., 17.). Taj je proces napredovao prostorom Zagorja, donekle, i u doba velike osmanlijske opasnosti.

Na obroncima šumovita Hrvatskoga zagorja, podatnog za sigurnije zaklanjanje u opasnostima, prouzročenim tijekom razdoblja ratova, još i danas stoje relativno brojne gomile kamenja, turistima kao i istraživačima, poznate kao ostaci srednjovjekovnih utvrda. Među njima, tek poneka je ostala jedva zamjetna u krajobrazu, pa je tako, do neke mjere izbjegla i procesu potpuna uništenja.

Ove gomile kamenja, de facto ostatak srednjovjekovnog profanoga vojnog graditeljstva Hrvatskog zagorja, postupno, upravo zahvaljujući pojačanom zanimanju arheologije srednjovjekovnog razdoblja i njezinim sve razvijenijim metodologijama, postaje dijelovima posebnih poglavlja povijesti. Naime, svaki je srednjovjekovni grad idealna zatvorena arheološka cjelina iz koje se postupno, vrednovanjem arheoloških nepokretnih i pokretnih nalaza, prikupljaju brojni bitni detalji i spoznaje. Arheološka građa tvori, na neki način, povijesni mozaik koji se skriva u stoljetnim njedrima ruševina. Upravo je sadržaj plemićkih gradova-burgova, te zrcalne slike srednjovjekovlja, ona arheološka prilika koju valja iskoristiti. Stoga se sustavnim arheološkim zahvatima s jasno definiranim usmjerenim istraživanjima, popraćenim temeljnom dokumentacijom postizu znanstveno relevantni rezultati (MAROJEVIĆ, 1974., 39.). Ujedno se i približavamo onoj točki s koje jasnije očitavamo povijesnu zbilju pojedinog nalazišta, odnosno njegovu vrijednost za srednjovjekovni kulturni krajobraz Hrvatske u kontekstu onodobne Europe.

Kada se multidisciplinarnim spoznajama arheologije i povijesti, odnosno povijesti umjetnosti, pa potom, primjerice, rezultatima numizmatike, arheobotanike, arheozoologije, mineraloško-petrografskih analiza, pridruže kao dio logičnog slijeda i odgovarajući zahvati na nepokretnoj i pokretnoj građi, u duhu suvremenih dosega konzervatorske struke, odnosno postupci prezentacije nalazišta u mikro- i makroprostoru, onda se postiže i puna, konačna funkcija arheološkog nalazišta, njegovo uklapanje u svekoliku turističku ponudu. Arheološkome spomeničkom sklopu vraća se na taj način dio njegova prvotnog izgleda i vrijednosti, a otvara se široko područje usporednih znanstvenih istraživanja i vrednovanja kakvo je već odavno postalo pozitivnim iskustvom arheologa susjednih europskih država, primjerice: Austrije, Češke, Italije, Mađarske, Slovačke, Slovenije i dr.

Slaba istraženost profanog, odnosno sakralnoga graditeljstva, tih stožernih uporišta europskoga, pa dakako i hrvatskoga srednjovjekovnoga kulturnog naslijeđa, uz prije pobrojane razloge, bili su temeljnim poticajima u svim dosadašnjim istraživanjima Instituta za arheologiju na području sjeverozapadnog dijela središnje Hrvatske. Tako je bilo i tijekom 2001. godine, prigodom nastavka arheoloških istraživanja na spomeničkom sklopu plemićkoga grada Vrbovca.¹ U ovom prikazu promatramo proces *petrifikacije srednjovjekovnog krajobraza* Hrvatskoga zagorja, na temelju arheoloških istraživanja srednjovjekovnog burga, tj. plemićkoga grada Vrbovca, smještenog neposredno ponad stoljetne prirodne granične rijeke Sutle (sl. 1.).

Osnovna obilježja nalazišta

Arheološko nalazište *Veliki Gradiš*, neposredno kraj sela Klenovec Humski, u općini Hum na Sutli (sl. 1.), poznato je u arheološkim krugovima već odavno. Ruševine burga, tj. pretpostavljenoga plemićkoga grada Vrbovca, poznatog isprva samo na temelju skromnih povijesnih vrela koja pratimo od 1267. do 1497. godine, skrenule su zarana, tijekom 19. stoljeća zanimanje irskog baruna Jakova Kavanagha, vlasnika dvorca Mali Tabor, prema strmom brijegu koničnog izgleda i otesana vrha, kojega je pučanstvo okolnog sela Klenovca Humskog trajno obilježilo toponimima *Veliki Gradiš* ili *Veliko Gradišće*. O tim, prvim arheološkim istraživanjima, nisu očuvani nikakvi detaljniji podaci.

Susjednom, južnijem i manjem brijegu, presječenom današnjom prometnicom Hum na Sutli - Klenovec Humski - Kostel - Pregrada, u povijesnom sjećanju puka očuvan je znakoviti mjestopis *Mali Gradiš* ili *Malo Gradišće* (sl. 2.). Uistinu, ta dva brijega, pogodna za obranu, a smještena uz

važnu prometnicu Celje - Krapina, koja je djelomično prolazila i dolinom rijeke Sutle, najvjerojatnije su nekoć oblikovala složeniji obrambeni sklop, poznatiji u srednjem vijeku pod nazivom plemićki grad Vrbovec. Bitna je prednost srednjovjekovnog sklopa bila i prometnica koja je nekad, odvajajući se od ceste Celje - Krapina, prolazila pored utvrde Vrbovec, prema jugu u klanac Kosteljine, odnosno podno Kostelgrada u nastavku prema Pregradi i potom prema Posavini (sl. 3.). U podnožju *Velikoga Gradiša* s njegove jugoistočne strane smještena je gotička kapela Sv. Vida, koja se spominje još 1334. godine, kada je u svom popisu navodi arhiđakon Ivan Gorički pod utvrdom Vrbovec (VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA, 1993., 154., bilj. 21.).

Povijesna vrela potvrđuju vrlo rano spominjanje plemićkoga grada Vrbovca još 1267. godine.² Potom, godine 1397. car Sigismund Luksemburški (1387.-1437.) daruje utvrdu Vrbovec grofu Hermanu Celjskom.³ Konačno, ugarsko-hrvatski kralj Matija Korvin (1458.-1490.) dodjeljuje plemićki grad Vrbovec hrvatskome banu Janu Vitovcu.⁴

Prva amaterska arheološka iskopavanja na položaju grada Vrbovca obavio je irski barun Jakov Kavanagh, o čemu nas obavještava J. Klemenc (1939., 32.-33.). Prigodom iskopavanja Kavanagh je otkrio dio gradskog bedema, odnosno od pokretnih nalaza ulomke keramike i životinjske kosti.⁵ Vrlo skromne podatke o Vrbovcu nalazimo kod V. Klaića i E. Laszowskog⁶, dok nas iscrpnije obavještavaju Gj. Szabo⁷, odnosno u novije doba A. Horvat⁸.

Tijekom godine 1987., odnosno potom 1994., stručna ekipa Instituta za arheologiju organizirala je manja pokusna arheološka istraživanja položaja plemićkoga grada, koja su za cilj imala, prije svega potvrđivanje stručne sumnje o postojanju srednjovjekovne utvrde i provjeru stanja nalazišta, pa potom detaljno upoznavanje opsega, karaktera i slijeda graditeljskih, odnosno stilskih mijena na spomeničkome sklopu.⁹ O rezultatima tih istraživanja podnesena su uobičajena izvješća, odnosno sažeti prikazi (TOMIČIĆ, 1987., 141.-173.; TOMIČIĆ, 1995.).

² T. SMERKLAŠ, *Codex diplomaticus regni croatiæ, Dalmatiæ et Slavoniæ*, V., 431.-432. Izvornik isprave pohranjen je u Zemaljskome muzeju u Celovcu. U ispravi se navodi *comes de Wrbovch*

³ CD XVIII., br. 146. Izvornik je pohranjen u Državnom arhivu u Beču

⁴ Arhiv HAZU, D-XIII.-95.

⁵ Kavanagh je, jamačno, iskopavao zapadnu sekciju bedema plemićkoga grada Vrbovca na kojoj se i danas primjećuju prijašnja amaterska kopanja kao i tragovi naknadnih bušenja bedema, inspirirana legendom o zakopanom blagu ("zlatom teletu")

⁶ KLAJČIĆ, VJEKOSLAV, *Krapinski gradovi i predaje o njima*, VHAD X., Zagreb, 1909., 1.-32.

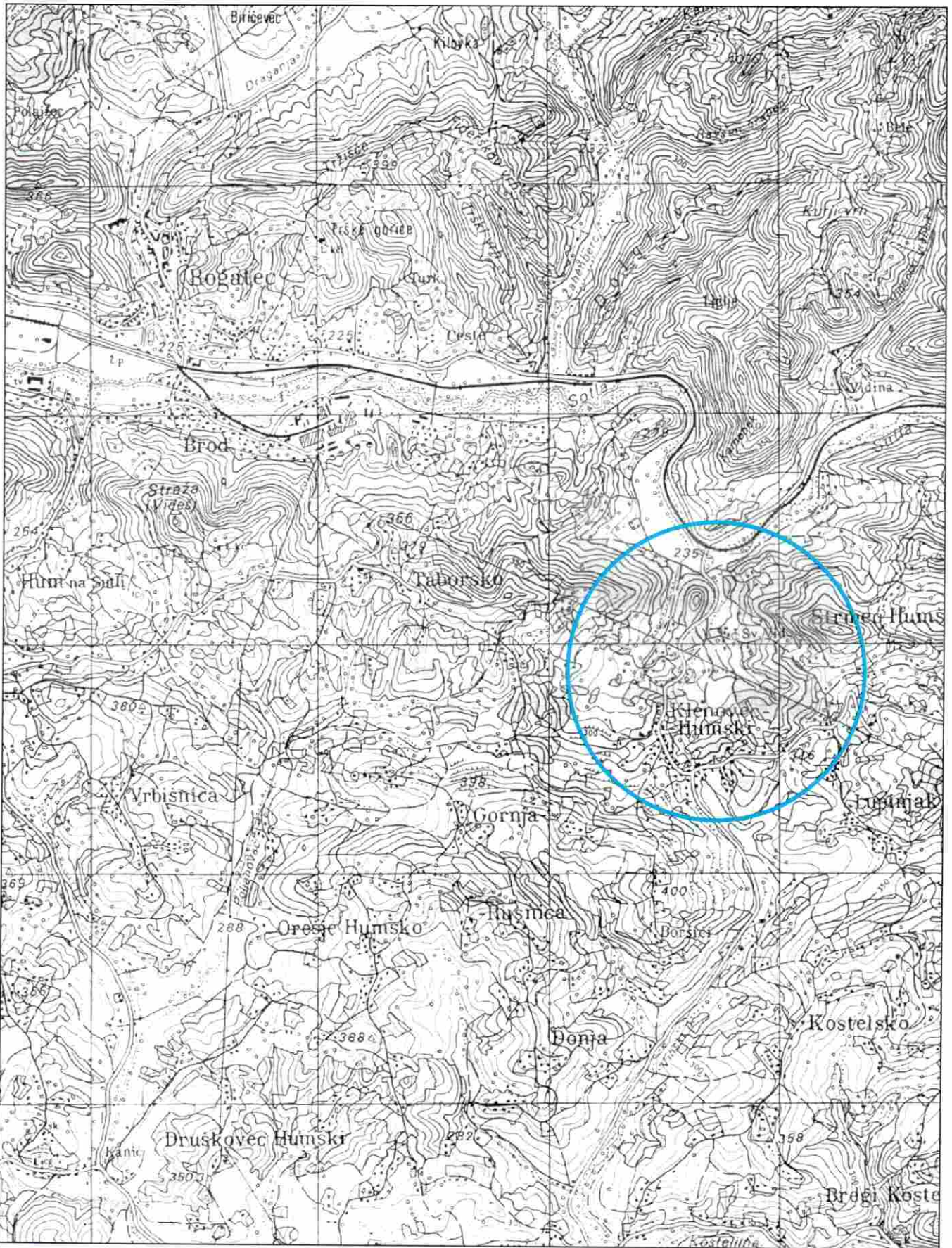
⁷ SZABO, GJURO, Izvještaj o radu Zemaljskog povjerenstva za očuvanje umjetnih i historičkih spomenika u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji u godini 1911., VHAD XII, Zagreb, 1912., 201.-259. (poglavlje III.: Spomenici kotara Klanjec i Pregrada, 207.-239.); Isti, *Kroz Hrvatsko zagorje*, Zagreb, s. a. (1939?), 36.

⁸ HORVAT, ANDELA, Pregled spomenika kulture općine Pregrada, *KAL*, časopis za kulturu i prosvjetu - Zagreb, godina XVIII., broj II.-III./85., Zagreb, 1985., 168., 169.

⁹ Voditelj istraživanja bio je prof. dr. sc. ŽELJKO TOMIČIĆ (1987., 141.-173.; 1995.). U želji povezivanja arheoloških podataka i postupnog zaokruživanja znanja o povijesti nalazišta posegnulo se i za proučavanjem povijesne arhivske građe. Taj posao je obavila dr. sc. MIRJANA MATHEVIĆ-SOKOL, koja će nastaviti s povijesnim istraživanjima

¹ Projekt *Plemićki grad Vrbovec* dio je znanstvene teme pod nazivom: "Srednjovjekovno arheološko naslijeđe kontinentalne Hrvatske" (šifra: 01970105), koju podupire Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske. Voditelj znanstvene teme je Željko Tomičić, znanstveni savjetnik Instituta za arheologiju. Projekt podupiru: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Županija krapinsko-zagorska, općina Hum na Sutli i tvrtka "Vetropack-Straza" iz Huma na Sutli. Koristimo prigodu da se svima zahvalimo na potpori i razumijevanju

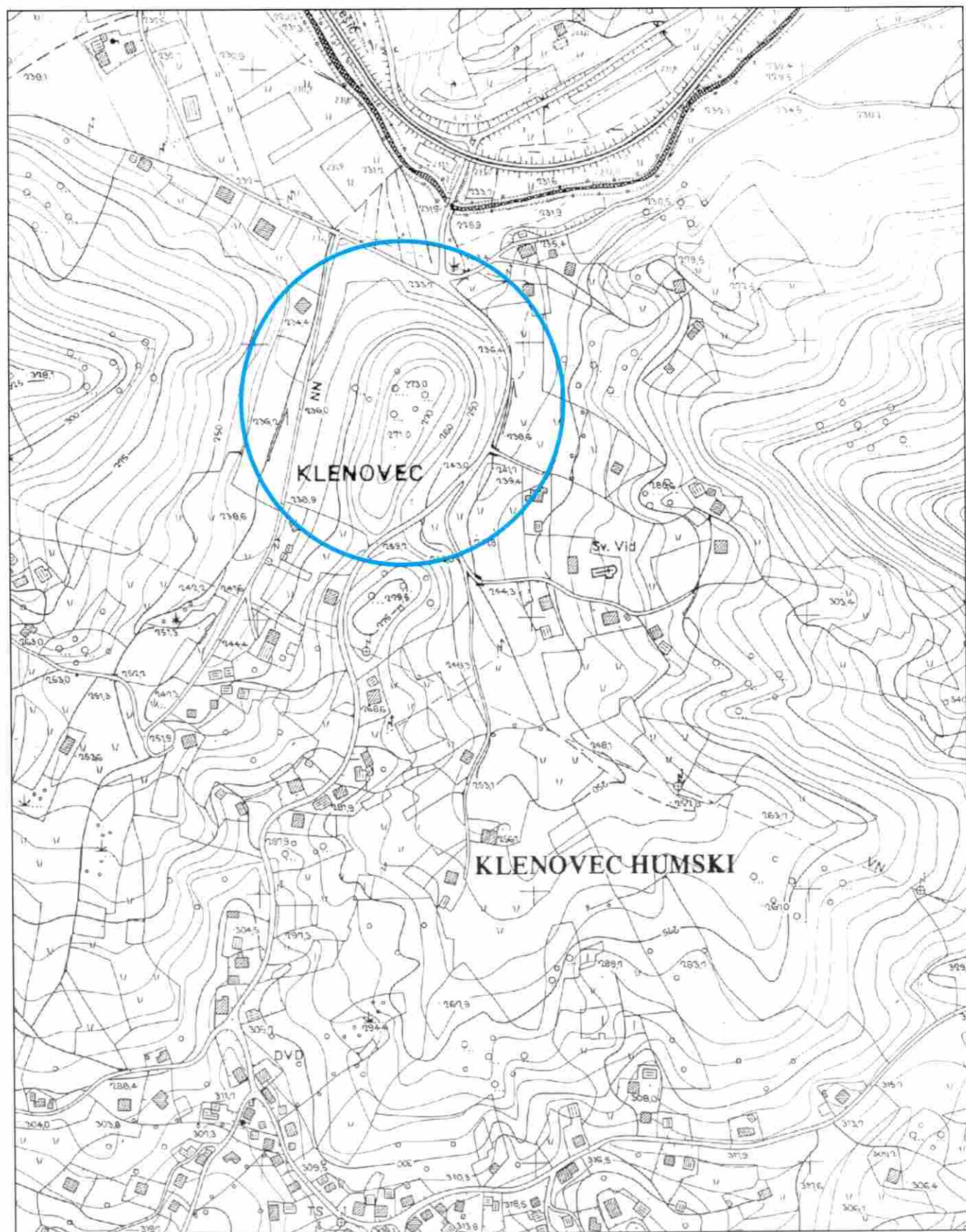

Sl. 1. Zemljovid s prikazom lokaliteta Vrbovec (TK 1:25000, 1997. g., Hum na Sutli, 270-3-2, Državna geodetska uprava)

Fig. 1. Site map of Vrbovec (scale 1:25000, 1997, Hum na Sutli, 270-3-2, National Geodesy Administration)

Sl. 2. Zemljovid s položajem lokaliteta Vrbovec (TK 1:5000, aerofotogrametrijska izmjera 1983. g., Rogatec 36, Državna geodetska uprava)

Fig. 2. Site map of Vrbovec (scale 1:5000, aerophotogrametric measurement 1983, Rogatec 36, National Geodesy Administration)

U proljeće 2001. poduzeta su, potporom Ministarstva kulture Republike Hrvatske, Ministarstva znanosti i tehnologije Republike Hrvatske, općine Hum na Sutli, odnosno tvrtke "Vetropack-Straža", prva sustavna iskopavanja. Namjera tih istraživanja bila je: utvrđivanje opsega srednjovjekovne utvrde na položaju *Veliki Gradiš*, strukture bedema, mogućih graditeljskih faza kao i prikupljanje pokretne arheološke građe koja bi omogućila pouzdanije vremensko opredjeljivanje nastanka i trajanja naseljenosti tijekom srednjega vijeka.

Prostor koji je u prethodnim arheološkim kampanjama pokusnog karaktera (1987. i 1994.) bio zahvaćen istraživanjima, sveo se na manji plato unutar kojega su, i prije iskopavanja, u zatečenoj konfiguraciji terena utvrđeni tragovi urušene obrambene arhitekture, odnosno prijašnjih amaterskih i inih iskopavanja. Nakon provedenih pokusnih istraživanja, stvorena je preliminarna slika o nalazištu.

Površina platoa koji je zacijelo oblikovan svjesnom intervencijom graditelja, iznosi oko 650 m². Duža os platoa, smjera sjever - jug, iznosi više od 30 m, dok je os u smjeru istok - zapad dugačka blizu 25 m (sl. 5.).

Topografija nalazišta dopušta pretpostavku o postojanju veće srednjovjekovne stambene kule (*lat.* turris magna, *fr.* donjon, *njem.* Bergfried, Wehrturm, *engl.* keep, *slov.* stolp, *hrv.* branič-kula), poligonalnog tlorisa, vjerojatno sa stambenim etažama. Unutar masivnog čeonog zidnog omotača koji prati obod platoa, pa na taj način oblikuje pretpostavljeni volumen nalik poligonalnom tornju (*njem.* Turmburg), raščlanjen je tloris profanoga obrambeno-stambenog sklopa - grada, kojega na južnoj strani definira ponešto oštećeni široki podzid kosih stijena, nalik kljunu (*talus*) koji otežava potkopavanje, a uzrokuje pojavu rikošeta kamenih i inih projektila prigodom opsade utvrde.

Obrambeno-stambena kula koja je predmetom sustavnih istraživanja predstavlja jezgru utvrde (*njem.* Burgkern), i zacijelo je samo dio većeg sklopa, tzv. segmentirane utvrde. Riječ je sustavu obrane u kojem su svi poznati činitelji obrambene gradnje - segmenti, uklopljeni u kompleksne višestruko stupnjevane obrambene sklopove, pri čemu bitan element tvori napose konfiguracija zemljišta. Gradi se, naime, u susljednim odjeljcima. Najvažniji objekti nalaze se upravo u posljednjem odjeljku - donjonu, tj. velikoj branič-kuli. Posebnim korekcijama terena ili posebnim zahvatima (jarcima, terasama, palisadama) povećava se nedostupnost plemićkoga grada, pa na taj način pridonosi i njegovoj uspješnijoj obrani.

Takav je utvrđeni plemićki grad (burg), kao najjednostavniji tip grada naslijeđenog, vjerojatno iz romanike, položen na prirodno zaštićenoj uzvisini uz križište prometnica i graničnu rijeku Sutlu - predstavljao dio onodobnoga feudalnog sustava u kojem su, dakako, samo velike plemićke obitelji, mogle sukladno promjenjivoj strategiji i društvenoj namjeni poticati skupe obrambene, odnosno sakralne graditeljske programe. Promjenom vlasnika mijenjali su se stilovi i obrambena tehnika, odnosno u skladu s tim, sveukupna obrambena gradnja, posebice kada je riječ o utvrđenoj pograničnoj rezidenciji, kakvom je, jamačno, bio plemićki grad Vrbovec. Dakle, plemićki grad Vrbovec mogao je, s obzirom na poznati slijed povijesnih listina u kojima se neprekidno navodi od 1267. do 1497. godine, kada je već napušten, doživjeti romaničku fazu postanka jezgre utvrde, pa potom gra-

diteljske preinake tijekom gotičkog stilskog izričaja, u doba oblikovanja segmentiranog raščlanjenog obrambenog sklopa. Dakle, sve do trenutka velike osmanlijske opasnosti koja je zarana dosegla zaštićeni prostor Hrvatskoga zagorja.

Sukladno, dakle, srednjovjekovnoj povijesti Zagorja i plemićki grad Vrbovec dijelio je, na granici prema *Teutoniji*, dio burne i krvave prošlosti u kojoj su se nizale kao epizode: provala Mongola, izgradnja tvrdih kamenih romaničkih gradova, smjena kraljevske kuće Arpadovića i dolazak Anžuvina, odnosno nastup gotičkoga stilskog izričaja. Tu je i razvoj trgovine na velikim udaljenostima, potom siloviti "uzlet" u epohi grofova Celjskih i cara Sigismunda Luksemburškog koji je obilježen snažno izraženom profanom i sakralnom gotičkom izgradnjom i, konačno, tu je razdoblje obrane od turske opasnosti s istoka.

Ovaj faktografski prikaz nuždan je radi poimanja moguće velike vrijednosti arheoloških istraživanja zanimljive zatvorene arheološke cjeline, kakvom se iskazuje plemićki grad Vrbovec.

Osvrt na istraživanja tijekom 2001. godine

U razdoblju od 14. do 26. svibnja 2001. Institut za arheologiju je proveo prvu kampanju sustavnoga arheološkog iskopavanja na lokalitetu plemićkoga grada Vrbovca. Ta je kampanja predviđena kao početak sveobuhvatnoga višegodišnjega arheološkog istraživanja, koje se planira provoditi interdisciplinarno. Konačni cilj je prezentacija spomeničkog sklopa u okviru turističke ponude Hrvatskoga zagorja.¹⁰

Terenska istraživanja trajala su ukupno 12 radnih dana.

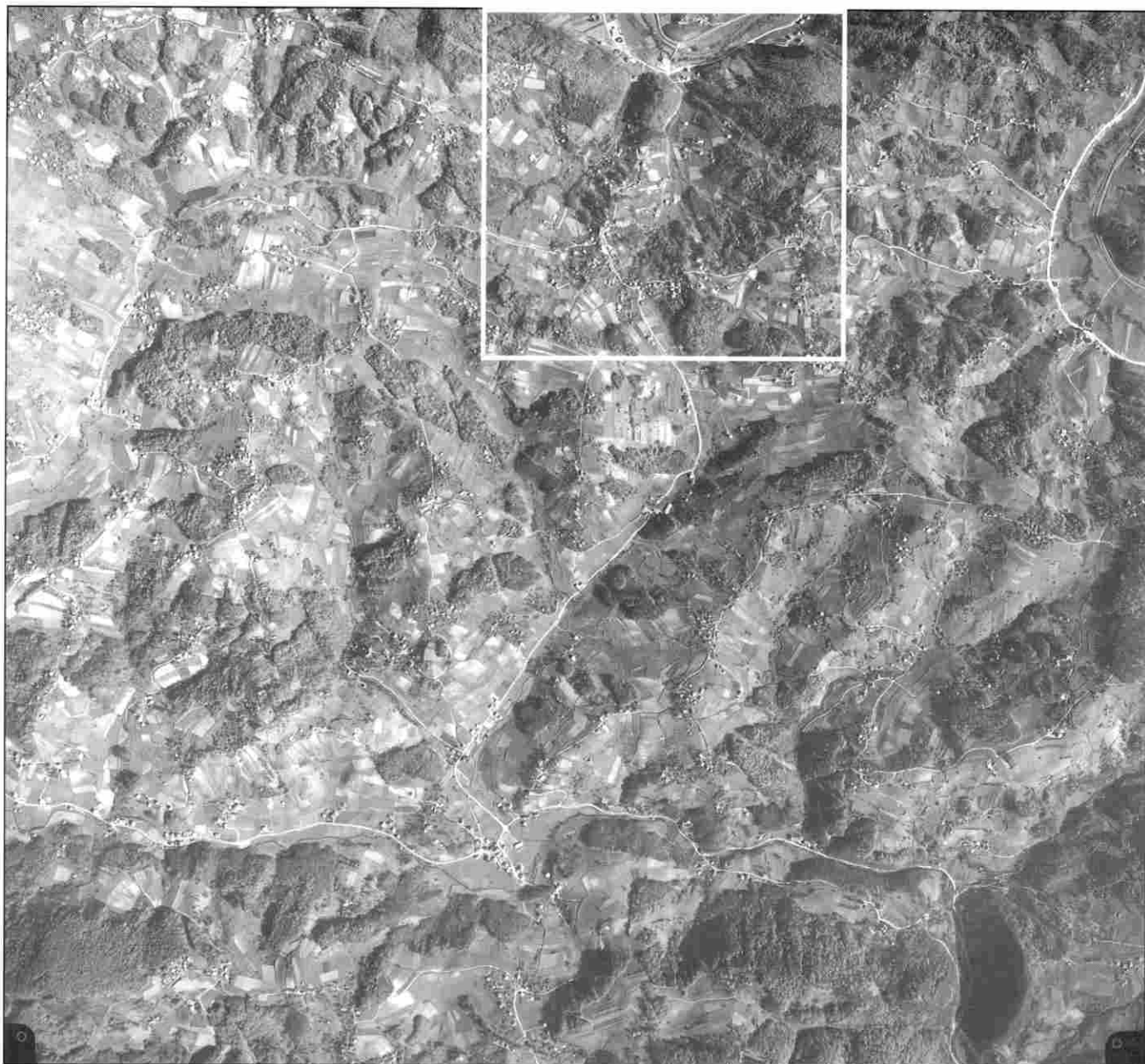
Lokalitet je, kao što je već navedeno, pokusno istraživao Institut za arheologiju 1987. i 1994. godine, pa su početkom kampanje tijekom 2001. očišćeni zidovi, prostorije i podnice iz tih prijašnjih istraživanja, jer je tijekom vremena ponovno obraslo biljem. Obavljeno je fotografsko i arhitektonsko snimanje kao i dokumentiranje zatečenog stanja.

Godišnjim programom za 2001. bilo je predviđeno podrobno istraživanje sjeveroistočnog prostora plemićkoga grada, odnosno detaljno iskopavanje zatečene arhitekture, kako masivnoga poligonalnoga, obodnog bedema donjona, tako i određenih prostorija unutar otkrivenog tlorisa spomeničkog sklopa.

Na prostoru predviđenom za istraživanje iskolčena je koordinatna mreža s kvadrantima veličine 5x5 m, odnosno kontrolnim profilom širine 2 m koji se pružao smjerom od sjevera prema jugu grada. Kao reper je određena najviša točka izmjerena tijekom arheološke kampanje 2001. godine na terenu u južnom dijelu platoa, koja je određena već prije, ti-

¹⁰ U istraživanjima Instituta za arheologiju sudjelovali su tijekom 2001. godine, pored voditelja istraživanja - prof. dr. sc. ŽELJKA TOMIČIĆA i znanstveni novaci: asistent mr. sc. MARKO DIZDAR i mlada asistentica TATJANA TKALČEĆ, zatim DARIA LOŽNJAK, stručna suradnica - dokumentaristica te BOŽENA BARTOL, fotodokumentaristica. Arhitektonski snimak terena načinili su diplomirani inženjeri arhitekture: VLASTA ŽINIĆ-JUSTIĆ i HRVOJE JUSTIĆ. U pomoćnoj stručnoj ekipi sudjelovali su absolventi arheologije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: SINIŠA KRZMAR, povremeno i KRESIMIR MATHEVIĆ, zatim MAJA GRABROVIĆ i osam fizičkih radnika. Svim sudionicima istraživanja iskreno zahvaljujemo

Sl. 3. Zračni snimak s položajem plemićkog grada Vrbovca i sirom okolicom (Ciklična snimanja 1997. Zadatak: Sjeverozapadna Hrvatska, niz 11, snimak 6025)

Fig. 3. Photo of the location of the feudal town of Vrbovec and its surroundings (photo session 1997. Task: North-western Croatia, series 11, shot No. 6025)

jekom 1994. godine. Apsolutna nadmorska visina te točke, prema sadašnjoj konfiguraciji terena, iznosi 294,18 m (sl. 3.).

Tijekom 2001. godine otvorena je i istraжена ukupna površina od 193,21 m², što predstavlja oko jedne petine platoa grada. Istraženi su slojevi do dubine od 2,10 m (npr. u (D6: vrh SJ 001 = 295,23 m (apsolutna visina) - vrh SJ 023 (podnica) = 293,11 m).

Arheološka iskopavanja vođena su brižljivo i vrlo pomno su dokumentirana.¹¹ Tijekom arheoloških istraživanja primijenjena je stratigrafska metoda. Slojevi su razlučeni na temelju razlika u njihovu sastavu, boji, kompaktnosti i konzistentnosti. Ukupno su zabilježene 42 stratigrafske jedinice, odnosno tvorevine i to: slojevi (recentni humus, slojevi urušenja i šute, slojevi s odbačenim keramičkim posudama), zatim strukture (zidovi, pragovi, podnice). Uzeto je 49 vrećica s uzorcima žbuke, životinjskih kostiju, maza od peći, drve-

nih izgorjelih greda i ugljena. Pronađeni su znatan broj kovanih željeznih čavala kvadratnog presjeka, potom ulomaka keramičkih posuda, ulomaka različitih pećnjaka i staklenih predmeta, jedan željezni nož, brojni primjerci obrađenog kamena, tj. kamene plastike od dijelova arhitekture.

Izrađena je opsežna arheološka nacrtna dokumentacija, tj. 8 crteža (6 tlocrta i 2 presjeka) s prikazima stratigrafskih odnosa slojeva i struktura (sl. 5.), odnosno posebno arhitektonski nacrti i planovi te profili i presjeci otkrivene arhitekture u različitim mjerilima.

¹¹ Na terenu je vođena opsežna terenska dokumentacija u rukopisu, a prijepis u računalu obavljen je naknadno. Vođeni su: terenski dnevnik, popis stratigrafskih jedinica, obrasci stratigrafskih jedinica, popis nalaza, popis posebnih nalaza, obrasci - posebni nalaz, popis uzoraka, popis crteža i popis fotografija.

Video kamerom su zabilježene sve važne etape i rezultati rada. Snimljeno je 8 negativ filmova u boji i 9 dijapozitiv filmova

Na kraju istraživanja 2001. godine površina iskopa kao i dijelovi arhitekture otkrivene u prijašnjim istraživanjima, zaštićeni su geotekstilom i sipinom. Istraživanje se, svakako, planira nastaviti.

Sl. 4. Detalj zračnog snimka s položajem plemićkog grada Vrbovca (Ciklična snimanja 1997. Zadatak: Sjeverozapadna Hrvatska, niz 11, snimak 6025)

Fig. 4. Detail of a photo of the location of the feudal town of Vrbovec (photo session 1997. Task: North-western Croatia, series 11, shot No. 6025)

Preliminarna interpretacija i vrednovanje nalaza (nepokretnih i pokretnih) Prikaz nepokretnih arheoloških nalaza - arhitekture (sl. 5.)

Arheološki spomenički sklop plemićkoga grada Vrbovca započeo se 2001. godine sustavno i ciljano istraživati na njegovu sjevernome segmentu. Unutar sjeverne, sjeveroistočne i istočne sekcije masivnoga čeonoga zidnog omotača, koji *de facto* definira umjetno otesani plato, istraživanjima su otkriveni dijelovi obrambenoga - stambenog sklopa.

Vanjski zidovi grada izuzetno su čvrsti i široki. Osim što su s unutarnje strane oblikovali čelijasti raspored prostorija (sl. 6.), imali su i obrambenu funkciju. Najbolje uočujući su vanjski zidovi na samome južnom dijelu grada, gdje se primjećuje kako su građeni od golemih kamenih blokova (sl. 7.). Na tom se mjestu, možda, može očekivati dio prijašnje (romaničke) jake branič-kule, čije ukošene vanjske stijene sa širokim podzidima utvrđuju grad, nalik klinu (*lat.* talus). U dosadašnjoj fazi istraživanja nije otkrivena debljina podzida tih zidova. Stoga se, zasad, ne može sa sigurnošću utvrditi predstavljaju li možda dilatacije i promjene u strukturi, primijećene na južnoj vanjskoj strani obrambenih zidova, potpornjake (sl. 7.). Dakako, jasnija slika dobit će se tek u nastavku planiranih istraživanja.

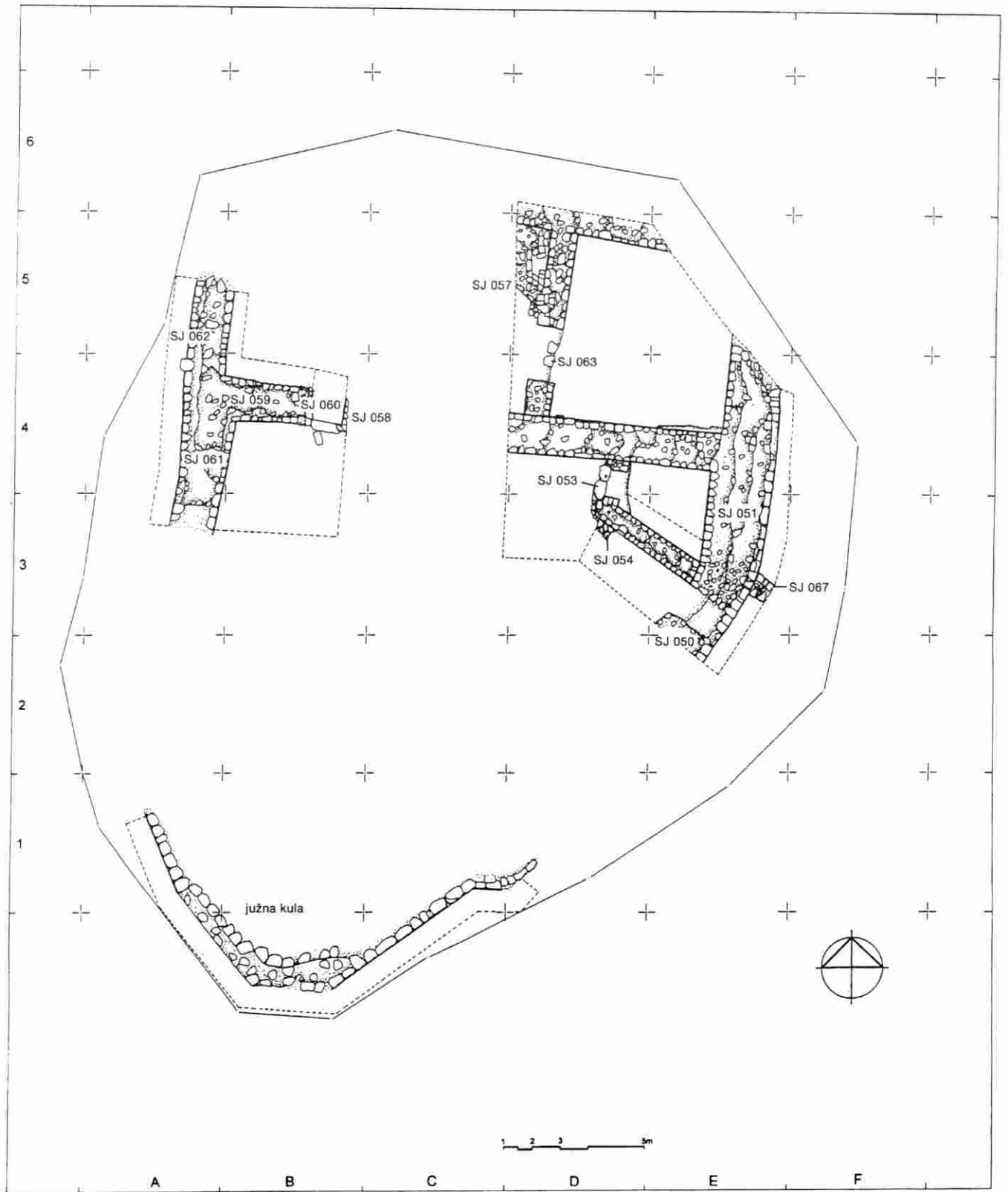
Tijekom arheoloških istraživanja 2001. godine definiran je prostor veće, sjeveroistočne dvorane koju zatvaraju zidovi: SJ 055, SJ 066, SJ 064, SJ 056 i SJ 065 (sl. 6., 8. i 9.), zatim manja prostorija nepravilnog oblika južno od dvorane, omeđena zidovima: SJ 055, SJ 051 i SJ 053 (sl. 10. i 11.). U tu, manju prostoriju ulazilo se sa zapadne strane, iz prostorije koja je bila otkrivena u prijašnjim istraživanjima (sl. 11.), a 2001. g. u njoj je definirana podnica (SJ 007), iznad koje se nalazio tanak sloj tamnosmeđe zemlje s nalazima odbačenih i slomljenih keramičkih posuda i stakla te nešto životinjskih kostiju (SJ 006). Slična stratigrafija ustanovljena je i u ostalim prostorijama, npr. u velikoj dvorani SJ 018 - tanak sloj tamnosmeđe sive zemlje s nalazima odbačene keramike - leži na podnici od taracanog kamenja vezanog žbukom, SJ 023. Na zapadu je u prostoriji (otkrivenoj u prijašnjim iskopavanjima, ali nedefiniranoj s južne i istočne strane), koja je sa zapadne i sjeverne strane omeđena zidovima: SJ 061, SJ 059 i SJ 058 (sl. 12.), također ustanovljena podnica od bijele žbuke, SJ 008 (ili podloga za podnicu od taracanog kamenja). Ova podnica (podloga podnice?) je u sredini prostorije propala, odnosno udubila se, za razliku od ostalih prostorija gdje su podnice izravnavane. U maloj, istočnoj prostoriji nepravilnog oblika na podnici od taracanog kamena (SJ 013) nalazio se tanak sloj tamne zemlje (SJ 014 koji bi odgovarao slojevima SJ 006 i SJ 018), a iznad njega sloj svijetlosmeđe zemlje s manje kamenja te nešto nalaza ulomaka keramike i čavala (SJ 009). Gornja površina sloja (SJ 009) pokazivala je tragove gorenja (crni gar, crvena razmrmljena cigla), a sloj se sastojao i od naboja gline oker boje.

U velikoj dvorani također se nalazi sloj gline svijetle oker do maslinaste boje, uz južne zidove te prostorije (SJ 017). Taj sloj leži na spomenutom sloju tamne zemlje s odbačenim nalazima (SJ 018). Sloj SJ 017 je po sredini prostorije crvenkaste boje i u njemu su vidljivi ostaci izgorjelih drvenih greda, tj. grednjaka. U toj je fazi ustanovljen veći požar (sl. 8. i 13.). Tanak sloj (SJ 018) zamijećen je pretežito uz zidove: SJ 055, SJ 065 i SJ 056, a na ostalim dijelovima prostorije se gubi.

Posebice je važan nalaz urušene keramičke peći s brojnim nalazima ulomaka pećnjaka, otkrivenih u velikoj dvorani sjevernog dijela grada (sl. 8., 9. i 13.). Ta je peć bila građena od pećnjaka jednostavnijih oblika kao i od reprezentativnih dekoriranih pećnjaka vrlo fine izrade. Peć je urušena i nije istražena do kraja. Ostaci peći (SJ 020) nisu istraženi do kraja, pa se zasad ne može rekonstruirati njen oblik. Ipak, iskopavanjem uz primjenu stratigrafske metode, ustanovljeno je kako je peć u svojem gornjem dijelu imala ugrađene tzv. mamaste pećnjake (sl. 14. i 15.) u kombinaciji s jednostavnim pećnjacima u obliku lonaca s kvadratičnim otvorom (sl. 16. i 17.). Sloj s urušenom peći (SJ 005) je sadržavao ulomke tih tipova pećnjaka, a nalazio se iznad sloja SJ 020. Na njenom središnjem ili donjem dijelu u sloju SJ 020 nađeni su ulomci pećnjaka kvadratnog oblika s prednjom dekorativnom pločom (sl. 18.).

Na zapadu istraživanog segmenta platoa otkriven je, još tijekom prijašnjih iskopavanja, prolaz (prag SJ 060 i dovratnik *in situ*), koji je povezivao prostoriju s podnicom SJ 008 s neistraženom prostorijom smještenom sjevernije.

U malu istočnu prostoriju također se ulazilo kroz vrata na čijem pragu (SJ 053) je uklesan križ.

Sl. 5. Situacijski plan (crtež: Vlasta Žinić-Justić, d.i.a. i Hrvoje Justić, d.i.a.)

Fig. 5. Situation map (drawing by: VLASTA ŽINIĆ-JUSTIĆ, d.i.a. and HRVOJE JUSTIĆ, d.i.a.)

Sl. 6. Sjeveroistočna dvorana: vanjski bedem (pogled sa sjevera)

Fig. 6. Northeastern hall: outer fortification walls (view from the North)

Sl. 7. Detalj južnog bedema

Fig. 7. Detail of the southern fortification wall

Velika dvorana (SJ 017) je nešto niže podnice, pa se u nju silazilo stubištem sa zapadne strane (prag SJ 063, ostaci urušenog stubišta SJ 010 - sl. 19. i 20.).

Zidovi prostorija građeni su od nepravilnog kamenja vezanog žbukom. Njihove vanjske plohe građene su od pravilnijih blokova ili tesanog kamena. Zidovi su bili ožbukani. Ostaci plave i smeđe žbuke pronađeni su u slojevima šute.

Prikaz pokretnih arheoloških nalaza

Pri interpretaciji pokretnih arheoloških nalaza nije se ulazilo u temeljitije analize, već se u sažetom obliku nastojala dati preliminarna opća slika i okvirno datiranje nalaza koji potječu iz pouzdanih arheoloških konteksta kao i njihova usporedba s nalazima objavljenim u dostupnoj domaćoj i stranoj literaturi. Za točniju interpretaciju arheološke slike lokaliteta i rekonstrukciju načina života na srednjovjekovnome plemićkom gradu Vrbovcu prijeko je potrebno daljnje terensko arheološko istraživanje, iscrpna obrada i kataloški prikaz pronađenoga pokretnog materijala, potom pažljiva i iscrpna analiza i, konačno, usporedba s poznatom sličnom objavljenom građom.

Korpus pokretne arheološke građe, otkrivene tijekom 2001. godine, tvore skupine: keramičkih tvorevina (keramičko posuđe, opeke, crepovi), pećnjaka, kovinskih tvorevina, predmeta iz stakla, odnosno kamene profane arhitektonske plastike i arheozoološki nalazi.

U nastavku rada se sažeto osvrćemo na svaku od ovih skupina nalaza.

Sl. 8. Sjeveroistočna dvorana: ostaci kaljeve peći SJ 020, sloj SJ 017 (pogled od sjevera)

Fig. 8. North-eastern hall: remains of the tiled stove SU 020, layer SU 017 (view from the North)

Sl. 9. Sjeveroistočna dvorana: ostaci kaljeve peći SJ 020, podnica SJ 023 (pogled od zapada)

Fig. 9. North-eastern hall: remains of the tiled stove SU 020, flooring section SU 023 (view from the West)

Sl. 10. Pogled od sjeverozapada na prostoriju južno od SI dvorane
Fig. 10. View from the North-west to the room south of the NE hall

KERAMIČKE TVOREVINE

Od keramičkih pokretnih nalaza na lokalitetu su pronađeni ulomci tzv. kuhinjske keramike i to uglavnom lonaca (posude s tragovima korištenja na otvorenoj vatri, zatim posude s unutarnjim crnim premazom, koji je rađen od brašna radi nepropusnosti keramike) i stolne keramike (donji dio keramičke čaše, rub tanjura, ulomci vrčeva).

Nadalje, pronađeni su ulomci opeka, crepova, podnih pločica te brojni ulomci pećnjaka.

KERAMIČKO POSUĐE

Od stolnog posuđa nađeno je više ulomaka vrčeva dugoga ravnog ruba, tankih stijenki dobre fature i crvene do oker boje pečenja (sl. 21., br. 8 a, b). Ovakvi vrčevi u mađarskoj literaturi datiraju se već od 13. (HOLL, 1963. a, 373., sl. 71., br. 10) pa do 15. stoljeća (HOLL, 1963. a, 380., sl. 78., br. 7). Razlike u njihovim oblicima su vrlo male i nisu zamijećene neke posebne karakteristike određenog razdoblja. Ulomci vrčeva iz Vrbovca nađeni su u tankom sloju sivosmeđe zemlje s odbačenim materijalom koji leži neposredno na podnici iz posljednje faze stanovanja u gradu.

U velikoj dvorani s kaljevom peći, u sličnom sloju koji leži na podnici iz posljednje faze stanovanja, nađeni su ulomci vrča s ljevkastim rubom i izljevom. Vrč ima ručku ukrašenu urezanim kosim zarezima, fine je fature i spretne izrade na brzorotirajućem lončarskom kolu (sl. 22. i 23.). Njegovi ulomci različite su boje, što govori da su bili podloženi različitim temperaturama pečenja, odnosno gorenja. U

Sl. 11. Pogled od istoka na prostorije južno od SI dvorane

Fig. 11. View from the East to the rooms south of the NE hall

Sl. 12. Sjeverozapadni prostor grada (pogled od istoka)

Fig. 12. North-western part of the town (view from the East)

toj prostoriji dokazan je i požar. Sličan primjerak nađen je u istraživanjima samoga lokaliteta i 1987. godine (TOMIČIĆ, 1995., 116., sl. 4. 1, br. 4).

Vrčevi uskoga vrata i ljevkastog, lagano izvučenoga ravnog ruba s izljevom javljaju se već u 13. stoljeću. Osobito je poznata austrijska roba (HOLL, 1963. b, 15., Abb. 13.; 31., Abb. 33., 1, 2) koja je često redukcijски pečena, a vrčevi imaju karakterističan urezan ukras na ručki (HOLL, 1963. b, 16., Abb. 14.; 24., Abb. 25.; Abb. 32., 9, 10). U Starom gradu Krapini nađeni su brojni ulomci vrčeva koji su datirani u 13. i 14. stoljeće. Duž njihovih ručki izveden je ukras urezivanjem, najčešće, kosih zarezata (TOMIČIĆ, 1995., 123., sl. 8.).

U 14. stoljeću se češće javlja ukrašavanje ramena i trbuha, bilo u obliku vodoravnih žljebova, žigovanja ili neke druge vrste ukrašavanja (HOLL, 1963. b, 35., Abb. 37., 12, 14). Takvi vrčevi javljaju se i u Otoku pri Dobravi u sloju datiranom u 15. stoljeće, zatim u Sarvalyu (HOLL, PARADI, 1982., 99., Abb. 47., 1) kao i među materijalom iz 15. i 16. stoljeća iz Ormoža (TOMANOVIĆ - JEVREMOV, 1997., kat. br. 42, 48) i Ptuja (LAMUT, 1997., 91., sl. 2., 4). Kasnosrednjovjekovnim keramičkim nalazima austrijskih radionica od 13. do 16. stoljeća bavila se B. Cech (CECH, 1985., CECH, 1987.). Od materijala koji je objavila, među vrčevima nema onih koji su oblikom identični vrču iz Vrbovca, ali se na ručkama javlja karakteristično urezivanje kosih zarezata, i to kod vrčeva datiranih u 15. stoljeće.

U sloju prekida života u gradu u spomenutoj velikoj dvorani nađen je i ulomak posude, najvjerojatnije vrča, sive boje pečenja, ukrašen nizovima vrpce s ukrasom kosih zarezata te u jednom vodoravnom nizu utiskivanje, odnosno udubljiva-

nje cijele stijenke posude (sl. 7., br. 2). U dostupnoj objavljenoj građi nismo našli neposrednih analogija. Ipak, motiv nizova vrpce s ukrasom kosih zarezata poznat je na keramičkim gotičkim čašama iz 15. stoljeća. I u Vrbovcu je nađeno dno jedne keramičke čaše koja odaje ukus 15. stoljeća (sl. 10.).

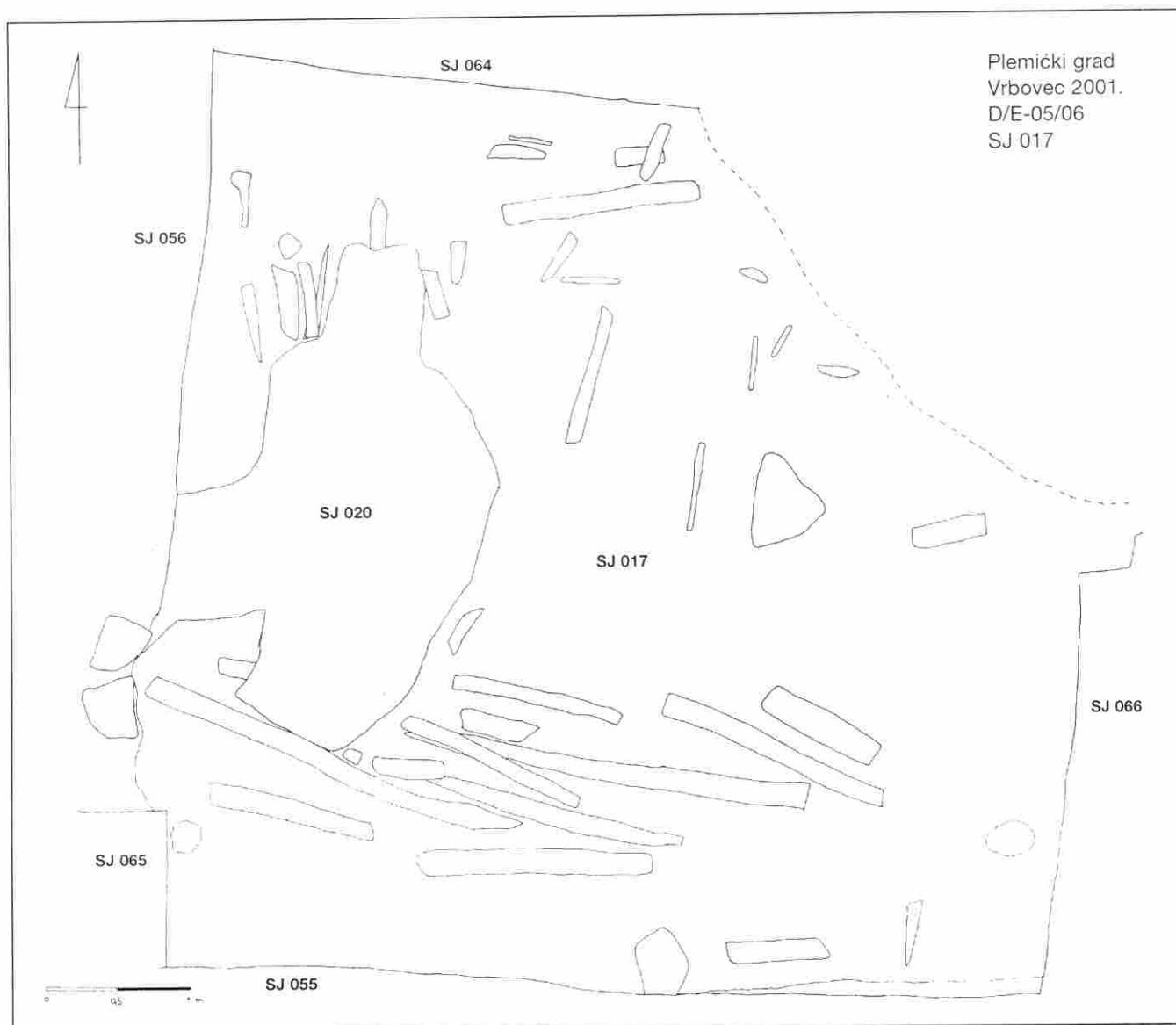
Kuhinjska keramika nađena na lokalitetu uglavnom je crvenkaste do oker boje pečenja. Ima i nešto ulomaka crne boje pečenja. Na nekima su uočljive promjene boje nastale korištenjem na otvorenoj vatri. Uglavnom su to ulomci lonca ravnoga dna, jednostavnije razgrnutoga ruba, ponekad s naglašenom donjom usnom ruba. Profilirana i oblici velikog dijela ulomaka posuda ukazivali bi na utjecaje austrijskih radionica. Samo na jednom ulomku dna lonca zamijećen je premaz ili tragovi engobe. Iako nema nalaza glaziranih ulomaka keramike, to nije pokazatelj njene starosti. Nazočnost glazirane keramike (kao i pećnjaka) može potkrijepiti opredjeljivanje nalaza u mlađe faze kasnoga srednjeg vijeka, no njena odsutnost ne znači da se nalazi trebaju opredjeliti u starije razdoblje.

PEĆNJACI

Kako su tijekom arheoloških istraživanja u Vrbovcu u 2001. godini otkriveni relativno brojni pećnjaci, koristimo prigodu za nešto detaljniji prikaz te, posebice iskazljive, kategorije pokretne arheološke građe.¹²

¹² Preliminarnu valorizaciju fundusa pećnjaka obavila je za potrebe izvješća mlađa asistentica Tatjana Tkalčec, znanstvena novakinja Instituta za arheologiju

Sl. 13. Sjeveroistočna dvorana: tlocrtni prikaz prve faze urušavanja SJ 017 (gorena površina i izgorjene urušene stropne grede) i ostataka konstrukcije kaljeve peći SJ 020

Fig. 13. Northeastern hall: ground-plan of the first implosion phase SU 017 (burned surface and burned, imploded roof-beams) and the remains of the construction of the tiled stove SU 020

Pećnjaci, osobito oni ukrašeni, osim što su zanimljivi kao likovna pojava u određenom vremenu i prostoru, u arheološkom smislu omogućuju lakše datiranje određenih slojeva, jer se, za razliku od keramičkih posuda, razlike u njihovu oblikovanju i ukrašavanju (kod pojedinih tipova pećnjaka) bitno mijenjaju tijekom vremena. Motivima ukrašavanja pećnjaci odražavaju posebna duhovna i umjetnička stremljenja svoga doba. S druge strane, oni kao serijski proizvod omogućuju uvid u društveno-gospodarske strukture razdoblja u kojem su nastali.

Kamini i kaljeve peći počeli su se upotrebljavati onda kada se ukazala potreba za organiziranjem prostora u kojem neće biti dima od otvorene vatre. Prvobitno grijanje stambenih prostorija bilo je pomoću otvorenih ognjišta. S vremenom su se razvili kamini koji su bili vezani na dimnjak. Posebna pozornost obraćana je izvedbi i ukrašavanju napa kamina, jer su služile i kao dekorativni element prostora.

Kaminima se nije postizala prava učinkovitost u grijanju i uklanjanju dima. Tako je došlo do razvoja kaljevih peći. Peći, sastavljene od pećnjaka, kao učinkovita estetska dopuna

obogatile su prostor i polako nadomjestile kamine s otvorenim ložištem. Kaljeve peći su ekonomične i dugotrajno zagrijavaju prostor. One su zatvorene i povezane s dimnjakom. Sastojale su se od baze, središnjeg dijela s vratima za loženje i, u kasnijim fazama, gornjeg nastavka peći. U početku su to bile jednostavne peći bačvastoga ili kvadratnog oblika (kakve su se koristile još u 19. stoljeću u seoskim kućama). Pojavom jače diferencijacije stanovništva, došlo je do razvoja tzv. gradskih peći. Te su peći bile piramidalno, etažno konstruirane. U razdoblju gotike vidljiva je tendencija izduljivanja peći, tj. naglašena je vertikalna os pri konstrukciji peći, dok je u kasnijem razdoblju renesanse naglašena horizontalna os.

Korištenje kamina nastavilo se i u doba kada su se počele graditi kaljeve peći.

Prve kaljeve peći poznate su s područja južne Njemačke i Austrije iz početka 14. stoljeća (FRANZ, 1981.). Imre Holl je u svojim brojnim radovima objavio raskošne peći koje su grijale i ukrašavale prostorije u kraljevskoj palači u Budimu kao i u drugim srednjovjekovnim plemićkim gradovima u

Mađarskoj i to od 14. pa do 16. stoljeća. Arheološkim iskopavanjima je dokazana njihova uporaba za grijanje prostora na mnogim srednjovjekovnim lokalitetima širom Europe, pa tako i kod nas primjerice u Garićgradu, Gudovcu, Medvedgradu, Samoboru, Susedgradu i dr.). U novijoj stranoj literaturi objavljuju se jednostavniji tipovi pećnjaka (*Becherkacheln* - pećnjaci u obliku čaša) već iz 12. stoljeća (ENDRES, 2000. - rekonstrukcija jednostavne kaljeve peći iz Straubinga).

Kako bi se površina peći povećala, glineni plašt tih peći bio je sastavljen od keramičkih pećnjaka, gusto poredanih jednih pored drugih. Najjednostavniji i najraniji oblici pećnjaka razvili su se iz jednostavnoga keramičkoga posuda.

Poznata su dva osnovna tipa pećnjaka: 1) *pećnjaci kuglastog oblika*, prema van zatvoreni, njihova dna su otvorena i uglavljaju se u glinenu konstrukciju peći. i 2) prema van *otvoreni kuglasti pećnjaci* iz kojih su se razvili pećnjaci u obliku lonaca i, kasnije, zdjela. Zatvoreno dno utisnuto im je sve do ruba u glinenu konstrukciju peći. Rubovi su im oblikovani kružno, kvadratno ili trokutasto.

Iz kuglastih pećnjaka zatvorenih prema van oblikovali su se tzv. *turbanasti* ili *mamasti* pećnjaci (kuglasti sa šiljkom, odnosno pećnjaci u obliku dojke). Iz tog tipa pećnjaka razvili su se i *pećnjaci s prednjom dekorativnom pločom*, pri čemu je, u razdoblju gotike, dekoracija izvedena u dubljem, a u razdoblju renesanse u plićem reljefu.

Reljefno ukrašeni pločasti pećnjaci, kao sastavni dio keramičkih peći, nastali su u srednjoeuropskom kulturnom prostoru tek u razvijenom 14. stoljeću. Najprije se susreću na području istočnih Alpa. Otud su se polako proširili na sjever u Porajnje te na istok u Češku i Panoniju. Najstariji pločasti pećnjaci nastali su tako da se na kuglaste pećnjake, izrađene na lončarskom kolu, s prednje strane pričvrstila reljefna ploča okruglog, kvadratnog, rjeđe trokutnoga ili šestokutnoga oblika. Dno im je otvoreno i služilo je za učvršćivanje pećnjaka u samu strukturu kaljevih peći. Pećnjaci na unutarnjoj strani mogu imati utore za kopče pomoću kojih su se učvršćivali u peć.

Pločasti pećnjaci u obliku zdjela bitni su za razdoblje od sredine 15. do ranoga 16. stoljeća.

Već na svršetku 14. stoljeća pojavio se i tip *polucilindričnog pećnjaka*. U osnovi je to posuda valjkastog oblika izrađena na lončarskom kolu, raspolovljena po dužini te se tako dobio oblik polualjka ili niše. Taj tip pećnjaka također je mogao biti otvoren, jednostavan ili samo rubno ukrašen gotičkim reljefnim ukrasima, a mogao je biti i zatvoren reljefno ukrašenom pločom (koja je uglavnom kod ovog oblika pećnjaka bila ukrašena na proboj). Pećnjaci u obliku niše ili polucilindrični pećnjaci obilježje su visoke gotike. Koristili su se tijekom cijeloga 15. stoljeća. Obično su na pećima kombinirani s običnim pećnjacima u obliku zdjela kvadratnog ili pravokutnog formata, sa ili bez prednjih reljefnih ploča. Pri tome su pećnjaci u obliku zdjela popunjavali i ukrašavali donji dio peći, a polucilindrični pećnjaci gornji nastavak peći. U 16. stoljeću tip polucilindričnog pećnjaka i pećnjaka u obliku zdjele postupno nestaje. Zamijenio ga je tip pločastog pećnjaka s pravokutnom, relativno plitkom osnovom na uglovima zaobljenih rubova. Taj se tip pećnjaka zadržao do današnjih dana u gotovo nepromijenjenom obliku.

Najraniji pećnjaci nisu bili *glazirani*. Neglazirani pećnjaci nastavili su se upotrebljavati i u vrijeme kada su se pojavili glazirani pećnjaci. U početku su se koristile olovne glazure zelene i smeđe do smeđežute boje, dobivene primjesom metalnih oksida. U doba renesanse, kada je tehnika majolike iz Italije proširena cijelom srednjom Europom, primjenjuje se više boja na pećnjacima (npr. pećnjaci budimske radionice za vladavine Matije Korvina). Primjenom bijele boje na golim dijelovima tijela ljudskih likova (lice, ruke), dobivao se realniji plastični prikaz.

Pećnjake su u srednjem vijeku izrađivali lončari koji su ujedno obavljali i pećarski obrt. Vjerojatno su samo vrlo cijenjeni i vješti lončari sami izrađivali motive koji se javljaju na pećnjacima. Uglavnom su pećnjake izrađivali prema modelima i iz matrica i kalupa koje su nabavljali od istaknutih radio-nica. Lokalna izrada prepoznaje se po lošije izvedenom motivu, po nekim pojednostavljenjima prikaza ili gubitku detalja kao i po drukčijim veličinama pećnjaka od izvornika. Te su razlike bile naročito uočljive kad lončar nije imao originalni kalup ili matricu, već model ili je iz već istrošenog kalupa izradio novi model i kalup. Što se neki tip pećnjaka duže koristio i što je bio omiljeniji na širem prostoru, to su bile veće pojave inačica u načinima prikazivanja određenog motiva.

Nakon kraćeg, nužnog općeg osvrt na postanak i razvoj pećnjaka, u nastavku donosimo prikaz vrsta pećnjaka otkrivenih u pouzdanome arheološkom kontekstu na položaju plemićkog grada Vrbovca.

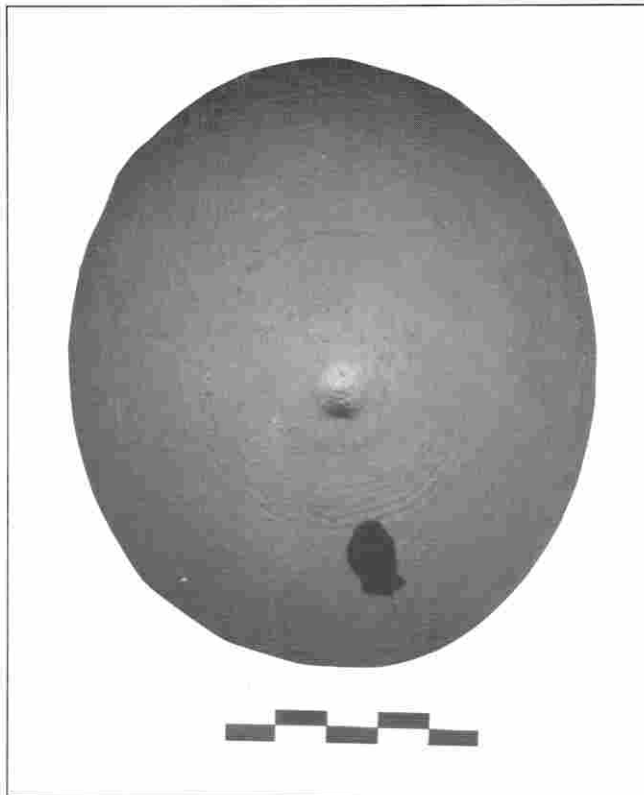
Pećnjaci pronađeni u SJ 005, potom u sloju urušenja kaljeve peći SJ 020 odnosno u urušenoj konstrukciji peći SJ 020, pripadaju sljedećim tipovima:

1. lončasti, prema van otvoreni, rub kvadratično izveden (sl. 16. i 17.);
2. mamasti, izrazito tankih stijenki, prema van zatvoreni, ukrašeni kombinacijom češljastih valovnica i horizontalnih žljebova (sl. 14. i 15.);
3. pećnjaci s prednjom dekorativnom pločom i ukrasom u obliku reljefnog figuralnog ili vegetabilnog prikaza (sl. 18., 25. i 26.);
4. polucilindrični, samo u obliku niše, malih dimenzija (sl. 27.);
5. pećnjaci s prednjom dekorativnom pločom izvedenom u tehnici na proboj. Kako stražnji dio nije očuvan, nije sigurno pripadaju li tipu polucilindričnih ili lončastih - kvadratnih ili možda trokutastih pećnjaka (sl. 28.-30.).

Na pećnjacima s lokaliteta Vrbovec nema tragova glazure. To, međutim, ne ide u prilog njihovoj prijašnjoj dataciji, jer kao što je već spomenuto, neglazirani pećnjaci upotrebljavaju se i u mladim razdobljima usporedno s glaziranima. Pećnjaci s lokaliteta Vrbovec rađeni su u duhu kasne gotike, a na pojedinima se nagovještava i renesansni stil.

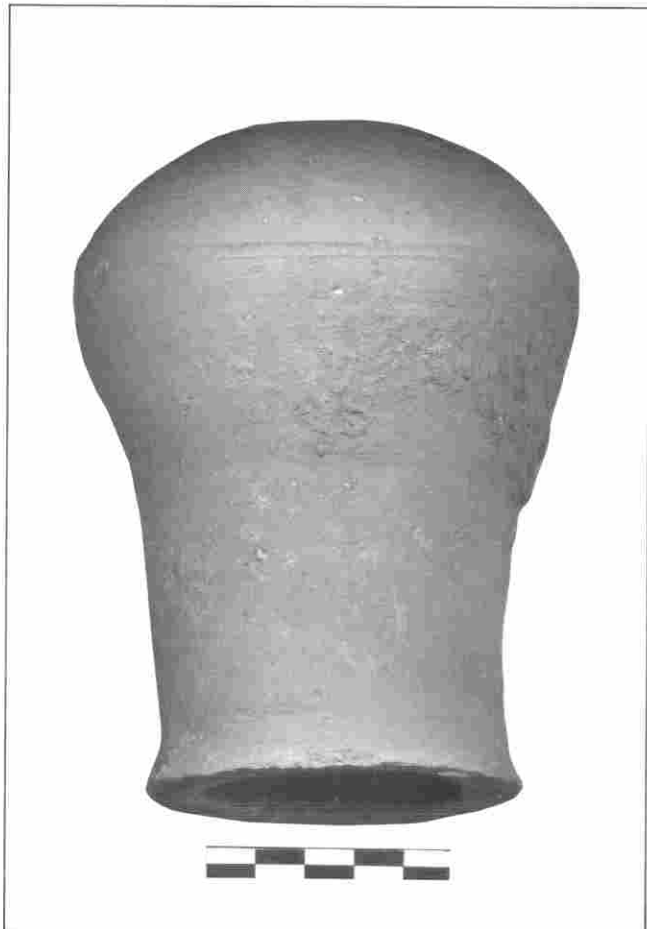
Lončasti pećnjaci, prema van otvoreni, čiji rub je kvadratično izveden (sl. 16. i 17.), jedan su od ranijih tipova pećnjaka, ali često se upotrebljavaju i tijekom čitavog 15. (BRANDL, 1984, c, Abb. 66.), pa i 16. stoljeća (LJUBLJANSKI GRAD, 1994., Skledaste pećnice, br. 1 i br. 3; HOLL, PARADI, 1982., Abb. 166., 8). Uz mamaste (sl. 14. i 15.), naden je najveći broj ulomaka ovog tipa pećnjaka. Pećnjaci su nalaženi u urušenju kaljeve peći (SJ 005) i u ostacima konstrukcije kaljeve peći (SJ 020) (sl. 8.).

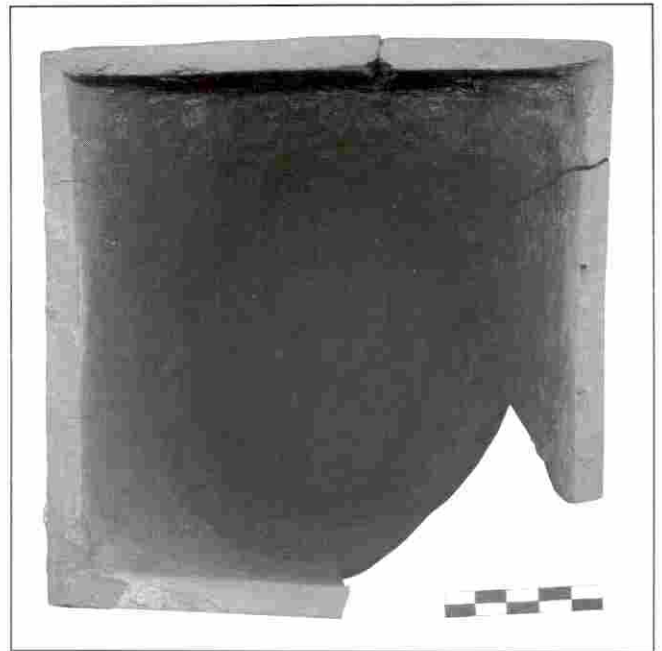
Sl. 14. Mamasti pećnjak (odozgo)

Fig. 14. breast-shaped tiles (view from above)

Sl. 15. Mamasti pećnjak (sa strane)

Fig. 15. pot-shaped tiles (side view)

Sl. 16. Lončasti pećnjak s kvadratičnim otvorom (PN 146)

Fig. 16. pot-shaped tiles with a quadratic opening (PN 146)

Sl. 17. PN 146

Fig. 17. PN 146

Mamasti pećnjaci jednostavnog su oblika, ali izuzetno fine izvedbe, tankih stijenki i ukrašeni kombinacijom češljastih valovnica i horizontalnih žljebova. Spadaju u tip pećnjaka zatvorenih prema van. Njihov otvor uglavljivao se u strukturu peći, a kuglasti dio sa šiljkom predstavljao je, uz ukras i funkcionalnu grijaću plohu. Slični pećnjaci, nešto grublje izvedbe i bez ukrasa, nađeni su na Garićgradu (BOBOVEC, 1992., 19., T. 1., 2) te, primjerice, u srednjovjekovnim kućama iz 15. i 16. stoljeća iz Sarvalya u susjednoj Mađarskoj (HOLL, PARÁDI, 1982., Abb. 166., 1-3).

Nađeno je nekoliko fragmenata i jedan cijeli polualjkašti pećnjak, koji se sastoji od niše otvorene prema van (sl. 27.). Ovakvi pećnjaci malih dimenzija koristili su se za punjavanje rubnih ploha peći.

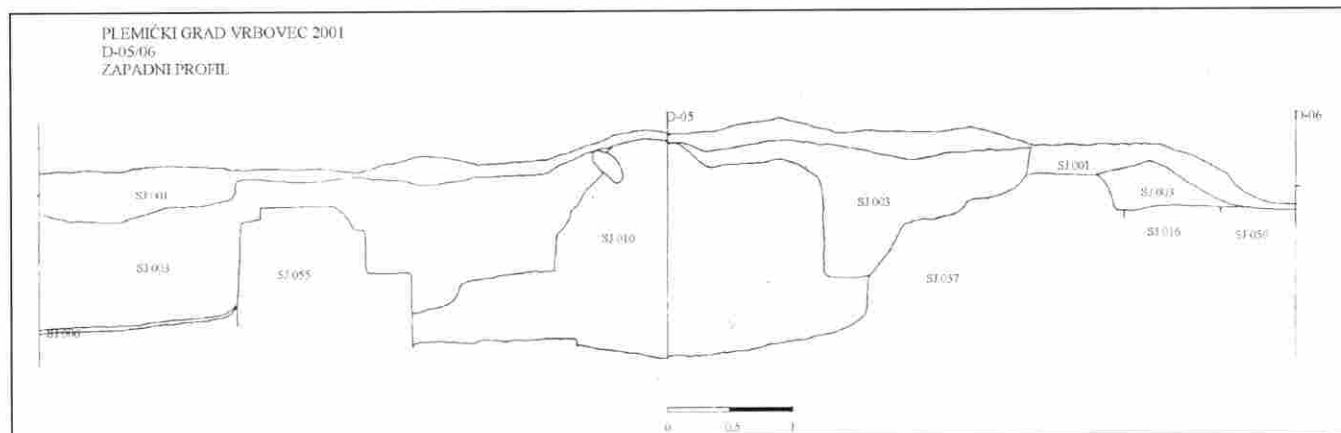
Sl. 18. Dio pećnjaka sa scenom sv. Jurja
Fig. 18. Tile fragment showing St. George

Ulomak prednje ploče pećnjaka s turnirskim motivom (sl. 25.) s lijeve je strane zaglađen i vjerojatno predstavlja rubni pećnjak u nizu pećnjaka srednjeg dijela peći. Nađen je samo jedan primjerak s tim motivom te se pretpostavlja da će sličnih nalaza biti još u ostatku kaljeve peći (SJ 020) koja nije do kraja istražena. U ovom dijelu peć je najvjerojatnije bila građena, tj. ukrašena kombinacijom više tipova pećnjaka koji su se naizmjenično nizali. Na ugarskim pećima iz 15. stoljeća najčešće se u jednom nizu izmjenjuju pećnjaci s dvije vrste figuralnih motiva. U fundusu plemićkoga grada Vrbovca pronađen je samo ulomak od toga pećnjaka s figuralnim motivom i nekoliko ulomaka pećnjaka, koji su se mogli spojiti i koji su činili drugi pećnjak s figuralnim motivom (sl. 26.). Na pećnjaku (sl. 25.) prikazan je u reljefu vitez u oklopu, koji u desnoj ruci drži dugo koplje, a u lijevoj štiti. To je de facto dio pećnjaka s prikazom viteza na konju

s bojnem opremom kakav se često nalazi u 15. stoljeću i to na pećnjacima s prednjom, dekorativnom pločom, izvedenom u reljefu i poluvaljkastim pećnjacima s prednjom dekorativnom pločom, izvedenom u tehničici na proboj. Osobito su popularni na pećima iz druge polovine i s kraja 15. stoljeća. Postoje različite inačice nalijevo ili nadesno galopirajućeg viteza. Od onih izvedenih u tehničici na proboj, najpoznatiji su pećnjaci s tzv. "peći s figurom viteza" (*njem.* Offenkachel mit Ritterfigur), koja je postavljena u kraljevskoj palači u Budimu između 1454. i 1457. godine. Taj je motiv i kasnije korišten na kopijama tih pećnjaka i to u raznim inačicama.

Dio pećnjaka koji prikazuje jahača na konju, zatim u lijevom gornjem kutu ženski klečeći lik s krunom, a u desnom gornjem kutu s palačom ili gradom, vjerojatno je dio pećnjaka s motivom sv. Jurja koji ubija zmaja (donji desni dio, gdje bi trebao biti prikazan zmaj, nedostaje). Taj tip pećnjaka poznat je već u prvoj polovini, a osobito sredinom 15. stoljeća. Na njemu se prikazuje sv. Juraj koji ubija zmaja (okrenut u lijevu ili desnu stranu), a često je u jednom od gornjih kutova predstavljena kraljeva kći koja u klečećem položaju moli (HOLL, 1990. b, 81., Abb. 28., Abb. 29.). Sv. Juraj može biti prikazan kao vitez u oklopu, ali i kao lik s golom glavom, kao npr. na pećnjaku iz Budima, gdje je cijela scena okrenuta u lijevu stranu, a u gornjem lijevom kutu nalazi se i prikaz palače, odnosno grada (HOLL, 1990. b, 85., Abb. 35.) kao i na primjerku pećnjaka otkrivenom u plemićkom gradu Vrbovcu. Na pećnjaku iz Vrbovca uz kraljevu kći nalazi se i životinjski lik, lošije izveden, ali možda predstavlja janje. Ta kombinacija upućivala bi na predstavu Majke Božje s Jaganjcem, ali prikaz Majke Božje na pećnjacima uglavnom predstavlja središnji prikaz i ne dolazi u kombinaciji s motivom viteza (TAMASI, 1995., sl. 117.). Uostalom, u legendi o sv. Jurju građani grada Silene daju zmaju za hranu svaki dan po dvije ovce, a kad ovaca ponestane, kockom biraju mladiće i djevojke za žrtvu. Tako je kocka pala i na kraljevu kći (LEKSIKON, 1985., 308.-310.).

Motiv grada, odnosno dvora ili palače, javlja se već na pećnjacima Žigmundova doba, također kao središnji prikaz, a kasnije, sredinom 15. stoljeća kao sporedni, alegorijski prikaz. Vrbovečki pećnjak rađen je u duhu gotike (odjeća likova, frizure), ali ima i neke elemente renesanse (poput izvedbe rukava kraljeve kćeri). Središnji lik gotovo je portretno predstavljen is podsjeća na prikaze vladara Korvinova doba

Sl. 19. Zapadni profil sjeveroistočne dvorane - prikaz stratigrafije

Fig. 19. Western profile of the north-eastern hall - stratigraphy

Sl. 20. Sjeveroistočna dvorana: urušeno stubište SJ 010 (pogled s istoka)

Fig. 20. Northeastern hall: imploded staircase SU 010 (view from the East)

ili na predstavu samoga kralja Matije Korvina. Ipak, neokrunjena glava jahača na konju, uz motiv kraljeve kćeri i palače upućuje na scenu sa sv. Jurjem, iako nedostaje dio pećnjaka s prikazom zmaja i koplja kojim sv. Juraj ubija zmaja. Iz dostupne, poglavito mađarske, literature nisu pronađene izravne analogije. Rad je vrlo fin i precizan. Pećnjak je djelo spretnog majstora ili ugledne radionice i možda bi mu se usporedbe trebale tražiti na austrijskome prostoru, osobito uzme li se u obzir da su u 15. stoljeću Vrbovec posjedovali grofovi Celjski (TOMIČIĆ, 1987.; TOMIČIĆ, 1995.)

Vegetabilni motivi česti su na ugarskim pećnjacima druge polovine kao i s kraja 15. stoljeća. To mogu biti motivi vinove loze ili akantusova lišća koji ukrašavaju rubove pećnjaka, kao na primjerku s likom sv. Jurja (sl. 18.) ili urezuju prednju ploču pećnjaka (sl. 26.).

Pećnjaci s geometrijskim motivom izvedeni u tehnicu na proboj (sl. 28. i 29.) predstavljaju dio pećnjaka koji su ukrašavali vijenac peći. Najbliže analogije imaju u lošije izvedenom pećnjaku sličnog motiva iz Smederevskoga grada (dvora) iz 15. stoljeća (BAJALOVIĆ - HADŽI-PEŠIĆ, 1981., sl. 171.).

Ulomak pećnjaka s arhitektonskim motivom arkada (sl. 30.) možda je gornji dio istog tipa pećnjaka.

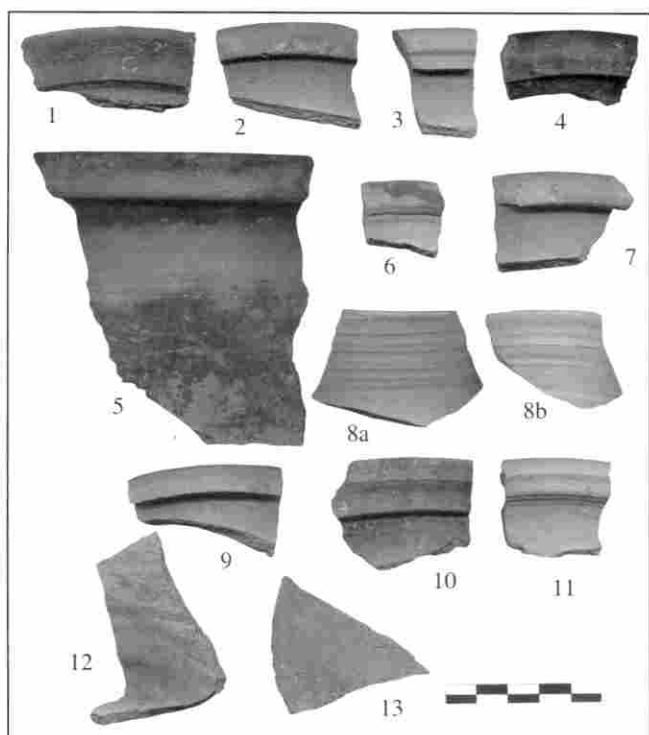
Pećnjake s položaja *Veliki Gradiš*, odnosno iz plemićkoga grada Vrbovca u Klenovcu Humskom, možemo datirati u 15. stoljeće, točnije oko sredine ili prema drugoj polovini 15. stoljeća. Promatramo li nalaze pećnjaka u odnosu na stratigrafiju nalazišta, tada možemo ustvrditi kako su pronađeni u posljednjem sloju stanovanja u gradu - što bi se ujedno logički uklo-

pilo i u sliku života grada, poznatu iz povijesnih izvora. Već se 1463. godine Vrbovec spominje kao napušteni burg (*aboli-tum castrum Wrbowcz*), a 1497. kao *montem Wrbowcz desertum* i naziv Vrbovec prenosi se na obližnji dvorac Mali Tabor - *Kys Tabor, alio nomine Wrbowcz* (TOMIČIĆ, 1995., 112.).

KOVINSKI PREDMETI

Kovinske izrađevine, pronađene tijekom arheološko-konzervatorskih istraživanja u Vrbovcu relativno su brojne, ali ne baš raznolike. Prevladavaju veoma brojni nalazi građevinskog željeza, tj. čavala pretežito manjih duljina (sl. 31., 1, 2), uz poneki dulji (sl. 31., 4). Čavli su kvadratičnog presjeka s glavom proširenom na dvije ili sve četiri strane. Manji čavli su dugi 7-8 cm. Pronađeni su u vrlo velikom broju od nekoliko stotina komada u prostorijama u kojima je registrirano postojanje izgorjelih drvenih greda. Najvjerojatnije potječu od drvenih krovova, grednjaka međuetaža, odnosno podova prostorija.

U sloju napuštanja stanovanja u gradu nađen je držak željeznog noža s drvenom oplatom, učvršćenom brončanim okvirom i zakovicama te završetkom u obliku tri kružnice (sl. 31., 3). Nožić toga tipa već je prije otkriven u Vrbovcu (TOMIČIĆ, 1987., 153., T. 12., 1). Donekle sličan primjerak nožića, doduše bez lepezastog svršetka, nalazimo, primjerice, u srednjovjekovnom inventaru Bobovca (ANĐELIĆ, 1973., 136.).

Sl. 21. Ulomci keramičkih posuda (SJ 006)

Fig. 21. Pottery fragments (SU 006)

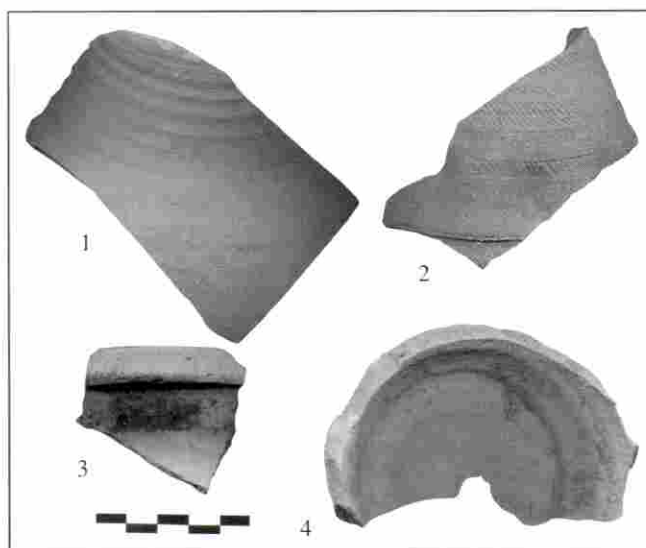
Sl. 22. Ulomak vrča PN 126, SJ 018 (odozgo)

Fig. 22. Fragment of a jug PN 126, SU 018 (from below)

Sl. 23. Ulomak vrča PN 126, SJ 018

Fig. 23. Fragment of a jug PN 126, SU 018

Sl. 24. Ulomci keramičkih posuda (SJ 018)

Fig. 24. Pottery fragments (SU 018)

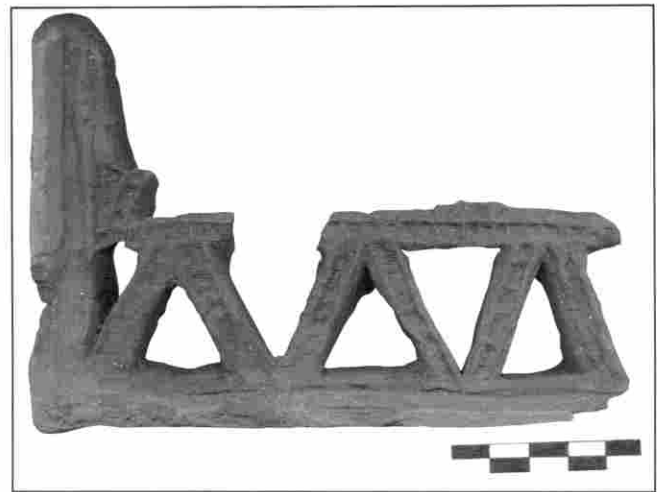
Sl. 25. Ulomak pećnjaka s turnskim motivom

Fig. 25. Tile fragment with a tournament motif

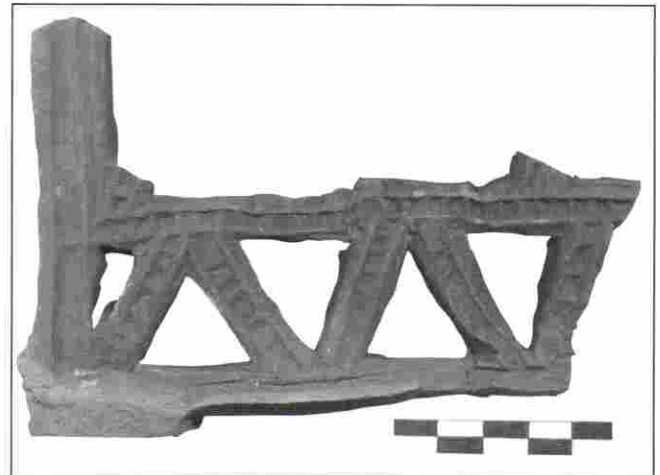

Sl. 26. Ulomak pećnjaka s vegetabilnim motivom
Fig. 26. Tile fragment with a plant motif

Sl. 28. Ulomak prednje ploče pećnjaka ukrašene tehnikom na proboj
Fig. 28. Fragment of a front stove plate decorated by perforations

Sl. 29. Ulomak prednje ploče pećnjaka ukrašene tehnikom na proboj
Fig. 29. Fragment of a front stove plate decorated by perforations

Sl. 27. Nišasti pećnjak
Fig. 27. Nighed tiles

Sl. 30. Ulomci prednje dekorativne ploče pećnjaka s motivom lučnih arkada
Fig. 30. Fragments of a decorative front stove plate with the motif of arcades

Sl. 31. 1.-2. čavli; 3. nožić; 4. klin (M 1:1)
Fig. 31. 1-2 nails; 3 small knife; 4 spike (scale 1:1)

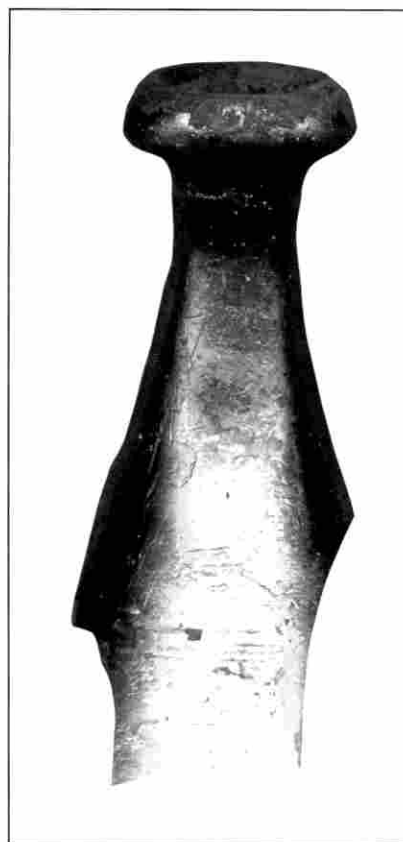
PREDMETI OD STAKLA

Nađeno je nekoliko ulomaka stakla od kojih je bolje očuvan ulomak vrata i grla bočice (sl. 32.). Oblikom gornjeg dijela ova bočica sličí posebnim oblicima dvodijelnih boca iz njemačkih staklarskih radionica, datiranih u kraj 14. pa sve do kraja 15. stoljeća. Zbog nedostatka njezina donjeg dijela ne može se sa sigurnošću reći da boca pripada tome tipu staklenih boca.

NALAZI OTPADAKA HRANE

U manjim količinama otkrivene su tijekom istraživanja životinjske kosti, zacijelo, kao otpaci hrane. Detaljna analiza arheozoološkog inventara je u tijeku, pa se valja nadati novim spoznajama o načinu života, odnosno vrsti prehrane stanovnika, tj. stalne posade grada Vrbovca.¹³

¹³ Analiza arheozoološke građe povjerena je dr. sc. VESNI MALEZ, znanstvenoj suradnici HAZU

Sl. 32. Ulomak staklene bočice (M 1:1)
Fig. 32. Fragment of a small glass bottle (scale 1:1)

KAMENA ARHITEKTONSKA PLASTIKA

Veoma su rijetki nalazi kamene arhitektonske plastike što su otkriveni tijekom sustavnih istraživanja plemićkoga grada Vrbovca. Među nalazima susrećemo ugaone kvadre za koje se rabio kamen bolje vrste. Otkriveni su dijelovi nekoga jednostavnoga kamenog doprozornika, odnosno u jednom slučaju vjerojatno dio trijumfalnog luka kao i klesani portal s jednostavnom profilacijom, konkavnom užljebinom, štapom i s jednim ukošenjem, okrenutim unutrašnjosti velikog sjeveroistočnog prostora (sl. 33.).

U Vrbovcu su relativno rijetko otkriveni komadi sedre, koja je rabljena za posebne vrste zidova ili njihove dijelove, primjerice: svodove, zasvođenje vrata i prozora.

Sveukupni fundus kamenih nalaza iz plemićkoga grada Vrbovca bit će temom mineraloško-petrografskih analiza, pri čemu će svakako biti zanimljivo saznati geološka izvorišta za pojedine vrste građevnoga, odnosno ukrasnog kamena.

Preliminarna zaključna razmatranja

Na temelju sadašnjeg stupnja istraženosti lokaliteta možemo prethodno zaključiti, kako su iskopavanjem tijekom 2001. godine obuhvaćeni: recentni slojevi humusa (SJ 001 i SJ 002), zatim slojevi urušenja zidova s nalazima većih i manjih komada kamena, žbuke, opeke i crijepa (SJ 003, SJ 004, SJ 011), potom sloj urušenja peći (SJ 005), ostaci konstrukcije keramičke peći (SJ 020), sloj sa žbukom otpalom sa zi-

Sl. 33. Ulomak kamena s gotičkom profilacijom
Fig. 33. Fragment of a stone with Gothic profilation

dova (SJ 019), sloj s urušenim drvenim gredama (SJ 017), slojevi s odbačenim nalazima keramike, kovinskih izrađevina, stakla i ostalih nalaza (SJ 006, SJ, 014, SJ 018) te podnice (SJ 007, SJ 008, SJ 013 i SJ 023).

Urušena keramička peć nije do kraja istražena. Njena konstrukcija, poremećena urušavanjem i požarom (SJ 020), nije potpuno definirana. U nastavku istraživanja valja se nadati, kako će se pronaći barem neporemećena osnova njezine konstrukcije na temelju koje bi se mogao odrediti način loženja i rekonstruirati oblik i izgled u donjem dijelu.

Stratigrafija na plemićkom gradu Vrbovcu najjasnija je u velikoj sjeveroistočnoj dvorani. Istraživanje nije završeno te je preliminarno izložena stratigrafijska slika na osnovi sadašnjih saznanja.

U dvorani je zamijećen sloj spaljenih greda i crveno zapečene zemlje koji leži neposredno na sloju s odbačenim ulomcima keramičkog materijala. U tom urušenju i požaru stradala je i kaljeva peć iz 15. stoljeća. Prema tome, slijedi zaključak da je u dvorani s peći nađena podnica iz posljednje faze stanovanja u gradu. Na toj podnici izgrađena je peć koja se po tipovima pećnjaka može datirati oko sredine 15. stoljeća. Nakon što se grad napušta (sloj s odbačenim keramičkim materijalom) dolazi do požara i urušenja stropa, zatim do urušenja žbuke sa zidova te samih zidova. Čini se kako nalazi, koji su nađeni u sloju prekida života u gradu pripadaju 15. stoljeću. Međutim, oni mogu biti i stariji. Situacija determinirana u velikoj dvorani primjenjiva je i u ostalim prostorijama u kojima se također iznad zadnje podnice nalazi sloj s odbačenim keramičkim posudama i, rjeđe, ulomcima staklenih posuda.

Kako kasnosrednjovjekovni nalazi u Hrvatskoj nisu tipološki obrađeni, a niti komparativni materijal nije dovoljan čimbenik za izričito datiranje nekoga arheološkog sloja, ovdje bismo ostavili otvorenu dataciju ulomaka keramičkoga i staklenog posuđa, no naglašavamo kako nalazi potječu iz sloja koji se na osnovi stratigrafije može datirati oko sre-

dine 15. stoljeća. Oslonac za opredjeljivanje slojeva našli smo u kaljevoj peći koja se po svojim sastavnim dijelovima - pećnjacima sigurnije može datirati. Cjelokupnu sliku potvrđuju i poznati podaci iz povijesnih izvora o prekidu života u gradu.

Istraživanje tijekom 2001. je, de facto, obuhvatilo posljednju fazu stanovanja u gradu kao i stupnjeve njegova propadanja, odnosno postupnog urušavanja, popraćeno jasnim tragovima požara.

Istraživačima plemićkoga grada Vrbovca predstoje složene zadaće koje će obuhvatiti stručnu obradu dokumentacije, odnosno analizu, usporedbu i vrednovanje ukupne otkrivene pokretne građe, kako one prikupljene tijekom prethodnih arheološko-konzervatorskih istraživanja, tako posebice fundusa iz 2001. godine. Stoga je i razumljivo kako na sadašnjem stupnju i opsegu istraživanja, odnosno obrade otkrivenog fundusa, nisu realno moguće složenije i točnije interpretacije.

LITERATURA

- ANDRIĆ, S., 1992., *Povijest Slavonije u sedam požara*, Zagreb
- ANDELIĆ, P., 1973., *Bobovac i Kraljeva Sutjeska stola mjesta bosanskih vladara u XIV. i XV. stoljeću*, Sarajevo
- BAJALOVIĆ - HADŽI-PEŠIĆ, M., 1981., *Keramika u srednjovekovnoj Srbiji*, Beograd
- BIRTAŠEVIĆ, M., 1970., *Srednjovekovna keramika*, Beograd
- BOBOVEC, A., 1992., *Pečnjaci Garićgrada*, Muzejski vjesnik 15.
- BRANDL, R., 1984. a, Formen spätmittelalterlicher Keramik. *Aus dem Wirtshaus Zum Wilden Mann, Funde aus dem mittelalterlichen Nürnberg*, Nürnberg, 33.-56.
- BRANDL, R., 1984. b, Keramik. (Die Funde vom Weinmarkt 11, dem Wirtshaus Zum Wilden Mann), *Aus dem Wirtshaus Zum Wilden Mann, Funde aus dem mittelalterlichen Nürnberg*, Nürnberg, 67.-105.
- BRANDL, R., 1984. c, Keramik. (Die Funde vom Haus Obere Krämersgasse 12), *Aus dem Wirtshaus Zum Wilden Mann, Funde aus dem mittelalterlichen Nürnberg*, Nürnberg, 158.-201.
- ČECH, B., 1985., Die mittelalterliche Keramik aus dem Stadtmuseum in Wr. Neustadt, *Archaeologia Austriaca* 69, Wien, 251.-307.
- ČECH, B., 1987., Die mittelalterliche Keramik aus dem Kumpal und dem Horner Becken, *Archaeologia Austriaca* 71, Wien, 173.-302.
- ČEVC, E., 1955., Srednjeveške pečnice z motivom leva na slovenskem, *Tkalčičev zbornik* I, Zagreb
- ENDRES, V., 2000., Ein Kachelofen aus Straubings früher Zeit, *Jahresbericht des historischen Vereins für Straubing und Umgebung*, 100. Jahrgang (I), 1998., Straubing, 325.-352.
- FRANZ, R., 1981., *Der Kachelofen*, Graz
- GOTIKA, 1995., *Gotika v Sloveniji - svet predmetov*, Ljubljana
- GUŠTIN, M., ČUNJA, R., PREDOVNIK, K. K., *Podbočje/Stari grad*, Brežice, 1993.
- HOLL, I., 1963. a, Középkori cserépedények a Budai várpalotából (XIII-XV. század), Mittelalterliche Keramik aus dem Burgpalast von Buda (13.-15. Jahrhundert), *BpR* XX, Budapest, 335.-394.
- HOLL, I., 1963. b, Mittelalterliche Funde aus einem Brunnen von Buda, *BpR* XX, Budapest
- HOLL, I., 1971., Mittelalterliche Ofenkacheln in Ungarn II, *BpR* 22.
- HOLL, I., 1983., Mittelalterliche Ofenkacheln in Ungarn III, *ArchÉrt* 110.
- HOLL, I., 1990., Mittelalterliche Ofenkacheln in Ungarn IV, *ArchÉrt* 117.
- HOLL, I., 1993., Mittelalterliche Ofenkacheln in Ungarn V, *ActaArchHung* 45.
- HOLL, I., 1994., Neutronenaktivierungsanalyse mittelalterlicher Ofenkacheln, *ActaArchHung* 46.
- HOLL, I., 1995., Neutronenaktivierungsanalyse mittelalterlicher Ofenkacheln II, *ActaArchHung* 47.
- HOLL, I., PARÁDI, N., 1982., *Das mittelalterliche Dorf Sarvoly*, Budapest
- HORVAT, Z., 1994., Grijanje u srednjovekovnim burgovima kontinentalne Hrvatske. Kamíni, dimnjaci i kaljeve peći, *Prostor*, 2 (1994), 3-4.
- LE GOFF, Jacques, 1974., *Srednjovekovna civilizacija Zapadne Evrope*, Beograd
- LEKSIKON IKONOGRAFIJE, LITURGIKE I SIMBOLIKE ZAPADNOG KRŠĆANSTVA, 1985., Zagreb, 308.-310.
- LJUBLJANSKI GRAD, Pečnice, 1994., *Archaeologica historica Slovenica* 1, ur. M. Guštin, Filozofski fakultet, Oddelek za arheologijo, Ljubljana
- SMETANKA, Z., 1958., Die Kachel auf der Prager Burg I., *PamArch* XLIX/1.
- ŠTAHULJAK, T., KLOBUČAR, O., 1958., Pečnjaci starih gradova Samobora i Susedgrada, *Tkalčičev zbornik* II.
- STOPAR, I., 1976., Poznogotske pečnice s celjskega območja, *Varstvo spomenikov* XX/1975.
- TAMÁSI, J., 1995., Verwandte Typen im schweizerischen und ungarischen Kachelfundmaterial, In der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts, Veszprem
- TOMANIČ-JEVREMOV, M., 1997., ORMOŽ, Drobeli nekega vsakdana, *Archaeologia historica Slovenica* 2, Ljubljana, 107.-139.
- TOMIČIĆ, Ž., 1987., Novija ranosrednjovekovna istraživanja Odjela za arheologiju, *Prilozi* 3-4, (1986./1987.), Zagreb, 141.-173.
- TOMIČIĆ, Ž., 1995., U potrazi za srednjovekovnim arheološkim nasljedem Hrvatskoga zagorja, *Hrvatsko zagorje*, (Časopis za kulturu Krapinsko-zagorske županije), br. 1, god. I., Krapina, rujna 1995., 109.-124.
- VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA, D., 1993., *Gotičke crkve Hrvatskog zagorja*, Zagreb

Summary

VELIKI GRADIŠ, VELIKO GRADIŠĆE - FEUDAL TOWN OF VRBOVEC NEAR HUM NA SUTLI (AS OF 2001)

Following the trial conservation excavations from 1987 and 1994, in May 2001 the expert team of the Institute for Archaeology started systematic archaeological excavations of the Middle Age feudal town of Vrbovec, according to historical sources known in the period from 1267 to 1497. The archaeological excavations encompassed the northeastern segment of the fortification walls with a polygonal ground plan of the Middle Age *donjon*, probably multi-stored, as well as a part of the interior behind the fortification walls. On the ground plan, a larger square hall with the remains of the imploded wooden construction of the ceiling as well as a stove heart with *in situ* preserved tiles could have been identified.